Auhinnatöö
366 327

Käesolev auhinnatöö
kroonitii 1. dets. 1923. a
esimese auhinnaga.
Autor: stud. med.
J. Grünthal.
Tartu ülikooli Sekretär

Eesti rahvameditsiin,

eriti sünnituse, naistehaiguste ja laste juures.

vanavara valgustusel

Bibliotheca
Universitatis
Tartuensis

D321851

Eessõna.

Oma töö koostusaadmisel olen saanud õige palju andmeid prof. M.J. Eiseni käest, kellele siin kohal oma tänu avaldan. Peale selle olen võtnud andmeid järgmistest raamatutest:

1) Dr. F.J. Wiedemann, Aus dem Inneren und Äusseren Leben des Esten, St. Petersburg, 1876.

2) M.J. Eisen, Eesti muinasmütoloogia I ja II.

3) —"— , Esivanemate ohverdamisest.

4) Johann Forselius, Eestlaste ebausu kombed, viisid ja harjumused, J. Jõgeveri toimetusel, Tartu, 1915.

5) Kreutzwald und Neus, Mythol. und magyarische Lieder.

6) Der Esten abergl. Gebräuche, von Kreutzwald

7) E. Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1881, Rahvalaulud mürgamaalest

8) Kaleripoeg, Kõgunud ja nirjapannud Kreutzwald
Tartu 1901.

Siiski ei puudutanud need andmed tarvilisul määral ülesseatut asjet. Selle vea parandamiseks seatsin omale raamatu:

Volksgebräuche und Aberglauben in der Geburtshilfe und der Pflege der Neugebor. in Ungarn, von Dr. R. Flesváry, Leipzig 1900 lõpul asuva „Text des vom Autor versandten Fragebogens" järele mõnesuguste muudatustega küsimustele, mille ma siia juurde lisan. Siin kohal pean oma südamest tänu avaldama neile korjajaile, kes valvaks võtsid küsimustele järele oma ümbruses suusõna list vanavara korjata.

Autor.

Sisu.

Eessõna .. 5-6

I. Menses. § 1 Esimesed menses 7-12

§ 2. Menses hügieen 12-14

§ 3. Amenorrhoea 15-17

§ 4. Rohked kuurided. Düsmenorrhoea .. 17-21

§ 5. Valgete voolus .. 21-23.

§ 6. Menses võim. Ärmastama panemise kombed.. 23-31

II Sterilitas. § 7. Sterilitase põhjused .. 32-35

§ 8. Abortimise kombed ja rohud .. 35-39

§ 9. Sterilitase raotamine .. 39-43

§ 10. Mis tehakse, et tüdruk lapse saaks .. 43-46

III. Raskejalgsus. § 11. Raskejalgsuse hügieen .. 47-50

§ 12. Palg või tüütus .. 50-61

§ 13. Et laps ei kannataks! .. 62-71

IV Sünnitamine. § 14. Ettevalmistused sünnitamiseks .. 72-82

§ 15. Sünnitamisviisid .. 82-101.

§ 16. Lapse sünnitamine .. 102-106

§17. Nabanõõr . . — — —— 107–110

§18. Pãramised . . . 110–116

§19. Lapse esimene pesuresi — 116–124.

V. Lapsevoodi aeg. §20. Mügieen lapsevoodi ajal 125–130

§21. Katsi kulkãimine ehk peitkirõmine — 130–134

§22. Kahetamine. Kahetam. ehk kuiva õlitine eest hoidm. . . 134–140

VI Lapse hoidmine. §23. Laps . . . 141–149

§24. Lapse imetamine . . . 149–155

§25. Lapse nõuded . . . 155–158

§26. Lapse puhastamine 159–163

§27. Harjaste võtmine 163–165.

§28. Lapse nõigud . . . 166–168

§29. Lapse nutt 168–171

VII. Lapse ristimine. §30. Enne ristimist 172–174

§31. Vaderid 175–177

§32. Ristsele võtmine 178–181

§33. Ristimisel 182–189

§34. Peale ristimist 189–196.

VIII Lastehaig. arstimine. §35 Lastehaiguste arstimine 197–205

§36 Viistrikud ja ussnad 205–209

§37. Maa-alused 209–213.

§38. Kirn — — — 214–216

§39. Kahetamise arstimine. —— 217–225

§40. Kõhu haigused 225–227

§41. Sõnadisnõõrsõrvade ja vigade arstimine — — 228–237

§42. Mõõnesõnaste haiguste arstimine — — 232–245

I. Menseş.

§ 1. Esimesed menses.

Esimesi menseśeid (, kuuriideid") peeti tähtsaks sündmuseks, sest nad on see moment, kus tütarlaps astub lapse-east neiu-põlve. Kuuriide peale vaadati kui looduse seaduse — Jumalast seatud nähtuse peale, millest ükski naine ei pääse (Kirsi). Ühtlasi on ta ka nähtus, mis täie vabaduse jätab ebaausule.

Esimese kuuriide verega määritud tütarlapsele tehti kuuriide verega

rist otsaette, et ta rutiemini mehele saaks (Simuna). Esimese kuuride verega määritud pesuga löi ema oma tütrele palgete peale, öeldes: „Olgu su palged punased kui hommiku koit" (Pisaku). Oldi ju kindel menseše mõjusse.

Varasti hoiti kuuride verega määritud pesu väga salajas, — keegi ei tohtinud seda näha. Kui aga hoolsa hoidmise peale vaatamata keegi seda pesu juhtus nägema, siis oli sellel oma tagajärg ja nimelt: selle inimese silmad jäid haigeks, kartsid valgust — ei võinud sugugi vaadata. Silmad saanud siis jälle terveks, kui pool tundi sinist

taevast vaadanud (Põltsamaa).

Ka menseše verega määritud pesu pesemisel oli oma tähtsus ja mõju järgnevate menseste peale. Nii pesti esimese kuuride verega määritud pesu kolme sõrmega ja vähese veega. See pesuvesi valati puu juure peale hästi tüve ligidale, et keegi peale ei saaks minna. Ka visatakse esimene pesuvesi ristteele, et kosilased rutemini tuleksid (Tartu). Võrumaal arvati, et esimeste menseste verega määritud pesu tuleb pesta vähese veega, ja see pesuvesi valati niisuguse koha peale, kust inimesed üle ei käi, sest vastasel korral võidakse selle neiu peale

tühja juttu teha ning neiu ise
võiks kasuks minna. Ka ei pestud
esimeste menses'te verega määritud
pesu suure vee sees sellepärast, et
siis järgnevad kuuriided on vere-
rikkad (Sangaste). Kullamaal
vişatakse esimeste menseste verega
määritud pesu pesemise vesi üle
õla kolme palgi peale; see hoidvat
suure verejooksu eest eestuleval rajal.
Kuid sealsamas nõuti ka, et esi-
meste kuuriiete verega määritud pesu
pesemise vesi tuleb tiiste nägemata
ära viia, kuid teda ei tohi maha
valada allikad ega kaevu lähedale,
sest siis võib teda jälle muesti sisse

juua, mille tagajärjel haigused
võivad tekkida. Mõnel pool jälle
pannakse esimeste menses'te verega
määritud pesu vesi mad sisse kae-
vatud auku, et seeläbi haigusi ära
hoida, — arvati, et menses'e pesemise
veel on haigusi tekitav mõju (Tartu).
Vahel peideti mõnel pool esi-
meste menses'te verega määritud pesu
alguses ära ja pesti seda pesu
pahemal pool küna ääres (Kullamaa).
Esimest korda ilmuva kuuriide
rajal oli ka keelatud tiiste iztmete
peale istuda ja kodust kaugele
minna (Kullamaa).
Esimeste menses'te ajal tuleb

kõik ühised tööd ära teha, et tule-
vikus, kui keegi juhtub selle nimese
kuurüdeid nägema või temaga ühest
nõust sööma, pesema jne., see
haigeks ei jääks (Järvamaa).

§ 2. Mensesse hügieen.

Mensest peetakse Jumalast sõlze-
seatud asjaks, ilma milleta naisterahvas
ei saa elada (Kursi). Kuid et naiste-
rahvas nende aegu mitte oma harilikus
olekus ei ole, siis tekib ka kitsendusi
ülespidamise suhtes sel ajal

Kullamaal valitses kunagi arva-
mine, et kui mensese ajal pesu vahe-
tati (pesu vahetus oli keelatud), siis
pidi keha tinginata enne külma
veega üle pesema. Pesuvahetus oli
sellepärast keelatud, et siis järg-
nedo suur verejooks. Sellepärast
pidi üks ja seesama pesu niikaua
seljas olema, kui menses kestis (Koeru).

Osalt arvati, et naisterahvas
mensese ajal on roojane, mispärast
tal sel ajal ka kirikuskäimine
keelatud oli (Kursi, Kullamaa). Ka ei
tohtinud ta sel ajal leiba teha,
~~et~~ sest siis võis ta kergesti terstele
roojust sisse sööta (Kullamaa).

Kuid mun tää ja söök oli men-
seste ajal harilik, kuna raske kehalise

töö, iseäranis tõstmine, keelatud oli. Samuti tuli külmetuse eest hoiduda (üldiselt tuttav); selle vastu valitses arvamine, et menseise ajal tuleb soojas olla. Ka ei tohtinud menseises olijat ehmatada, sest selle tõttu jäädа verejooks kinni (Kursi). Kui isik siiski oli juhtunud menseise ajal külmetama, siis keedeti õlut ja loorberilehti segi ja seda joodi rohuks (Kursi). Ka oli menseise ajal kummelitee joomine rohuna laialt tarvitusel, kuna enol seejuures kuumutati.

§ 3. Amenorrhoea.

Kui kuuriided juhtusid ära jäämа ja selle põhjuseks mitte raskejalgsus ega climax ei olnud, siis loeti seda kuuriide ripkseks, sest arvati, et igal naisterahval peavad kuuriided olema, mispärast amenorrhoeaid ka mitmel viisil katsuti arstida.

Menseste puudumisel keedeti humalaid, kummeliteed jne. Humalaid keedeti õllega (Koeru). Ka on keedetud värsket õlut loorberitera-dega ning seda joodud menseise puudumise korral — see aidata (Kursi). Kuid sama rohtu tarvitati ka ras-

kete menseste puhul.

Kui kuuriüded liiga kinni on, siis keedetakse naistepuna-teed ja juuakse seda rohuks (Kursi). Naistepunad lillavoosakate oitega, kasvavat lepikuxs, kuna neil vehvermentsi lõhnaga palju sarnasust olevat (Kursi). Vahest on siin mõnda teist taime mõeldud kui muidu rohuna tarvitatavat naistepuna (Hypericum perforatum L.), mille õied on kullakarva kollased.

Mõnel pool käidi menseste puudumise korral targa juures, kes midagi kaevuvee peale posises ning seda vett siis naisterahvale juua andis. Rohuks lasti peale selle veel naistepuna-teed juua. Saadud kirjelduse järele kasvavat need naistepunad, kollaste, kullakarva õitega, mägisel maal (Tisaku). Arvatavasti on meil siin tegemist taimega: Hypericum perforatum L.f

§4. Rohked kuuriided. Dysmenorrhoea.

Kui kuuriided üle oma hariliku aja kestavad või kui seejuures menses valuriknad olid, siis katsuti selle vastu õige mitmel viisil abi leida.

Kõige pealt katsuti mitmesuguste teede joomisega abi leidd. Keedetis veriheina ehk raudrohu-(Achillea millefolium L.) teed ja joodi seda. Perhein, väikeste valgete õitega, õied kobarates, kasvavat põllupeenral (üldiselt tuntud). Ka on joodud punase ristikheina õitest keedetud teed — pidavat aitama (Tartu). Samuti juuakse kukekannuse- või rukkilille-teed (Kursi). Rukkilill kasvab rukkis; tal on ilusad taevakarva sinised õied. Mõnel pool on valmistatud „konnaosjadest"*) teed. Missugused need „konnaosjad"

*) Rahvas tunneb konnaosjade nime all mõnesuguseid krüptogaamilisi aga ka loalisi taimi: Equisetum fluviatile, E. palustris L., E. variegatum L., Juncus bufonius L, Juncus ranarius Song. et Perrier.

on, ei ole kahjuks teada saanud. Neil olevat veel teine nimi: „piipused" ning nad kasvavat kevadel põllul (Pisaku).

Arvati, et vere- ja valuriknad kuumüdet võivad müügiselt isikult külge hakata, kellel nad üliriknalikud, kui on istutud selle isiku istme peal, või on nad mõnel muul viisil külge hakanud — kas on saunas end pestud sellega ühest riistast või vihteldud ühe vihaga. On asi nii juhtunud, siis võetud kolm vihalehte ja visatud jooksva vee peale, kust siis see leht ära võetud, mis vee peal keerlema hakanud, ja öeldakse: „Kaks jägu mingu, ühest saab mulle küllalt" (Sangaste).

Rohkie kuurüde pärast on ka
karga juures käidud. Park on võt-
nud villase lõnga, sõlminud sinna
ühekssa sõlme, lugenud sõnu peale ja
sidunud selle lõnga ümber sääre, käe
jne (Järvamaa). Käe- ja reiesooned
on ristamisi kinni seotud, paremal
käel ja pahemal jalal ühe nööriga,
pahemal käel ning paremal jalal teise
nööriga (Kursi). Väga head olevat
ka nimetissõrme punase lõngaga kinni
siduda. Nimetissõrme asemel võib ka
vastava varba siduda (Kursi). Aitavat
ka „veresõnad", mis ka piiblis peidada
olemd (Srangaste).

Rikkaliku kuurüde ajal võetavat

ka hobuse rooja, pigistatavat sealt
vedelikku välja ja võetavat sellest
kolm tilka sisse (Hiumaa).

Surte verejooksude ajal pandi
paksu ämblikuvõrku häbemepiilu
ette — verejooks jäävat siis kinni (Tartu).
Mäletan, et noores põlves, kui juhtus,
et keegi noaga näppu lõikas, pandi
alati ämblikuvõrku haava peale, et
verd ei jooksens. Kas aga häbemepiilale
ämblikuvõrgu panemine asja parandab,
on täitsa nahtlane.

§5. Valgetevoolus.

Et valgetevoolus õige palju halbust

sünnitab, siis on katsutud abinõusid leida
tema kaotamiseks. Esimesel järjekorras
ja väga üldiselt tuntud näib olevat
valge emanõgese õite tee joomine. Teed
peab ummukses keetma ning kuumalt
jooma (Helme). Mõnel pool juuakse
veel valge ristikheina teed (Hiiumaa),
samuti ka kassikäpa õite teed (Kursi).
Juuakse ka kumalavett soojalt (Hiiumaa).

Peale selle on mõnesugused kombed
valgetevoolise kaotamiseks. Nii süüakse
Petseris kolme muna kollased ära, kuna
munavalget pannakse tükk laastu
peale ja visatakse üle katuse (Petseri).
Teiselt poolt on teada, et võetakse ainult
kolme muna valged ja süüakse ära.

Peale seda võetakse valgetevoolisest
tükk, pannakse laastu peale ja visa-
takse tagasikätt katusele, katsudes
üle katuse visata. Olla aidanud (Hiiumaa).

§6. Mehese võim. Armastama panemise kombed.

Kuriõde veel oli vanarahva arva-
mise järele õige suur võim: ta võis
peiut ja neiut teinetest armastama
panna, haigusi arstida jne.

Kui tüdrukul soov oli, et poiss
teda armastama hakkaks (rahva
keeles „armastama panna"), siis peab
tüdruk poisile enese kuriõde verest

salaja mingi joogiga mõne tilga asse andma. Kõige paremini mõjuda, kui võtta kolmest kohast karva, nimelt sugunõade juurest ja kaenla alt, ära põletada ja tuhka kolme tilga kuuriide verega segada ning seda segu poisile anda mõne alkoholi sisaldava joogiga, nagu vünaga, õllega või mingi muu joogiga; siis hakkab poiss tüdrukut pöörasel armastama ja kosib ta ära (enam-vähem üldiselt tuntud).

Mõnus abinõu peiu püüdmiseks oli ka karvakäkk. Tüdruk lõikas oma juukseid või karva, põletas nad tuhaks, pani kas leiva või õlle sisse ja andis noormehele. Varsti tuli karva saanud noormees tüdrukule kosja. Setumaal pannakse need karvad leivataignasse ja tehakse nezt iseäralik väike käkk, nõndanimetatud karvakäkk ehk armukakk, mille paneb ema tütre jalgade vahelt ahju küpsema. Tehakse sepikujahust „karvakakk", mille taignasse (kuuriide ajal) pannakse naisterahva külgest võetud karva (Simuna).

Panarahvas tunneb hulka abinõusid tütarlapsele noorelt mehele panemiseks. Ei taha siinkohal ette tuua tütarlapse esimest mähkimist meesterahva särgi sisse ega esimese pesuvee väskamist vastu tuult. Tahan siin tuua mõned armastama panemise kombed, mis terve-

hoiulisest seesuurohast suigi süduväärt ei ole. Nii pidavat tütarlaps oma suguelundite juures kompvekki hoidma ning selle siis noormehele andma, kes seepeale tütarlast pöörastelt armastama pidi hakkama ning ta ära kosima. Kaunis hästi saanud tütarlaps mõnda noormeest järgmiselt armastama panna. Mindud sauna, kus siis ilma vihtlemata kõvasti higistatud. Higi puhitud nartsuga ihu pealt ära ning pandud kerisele. Kui narts kerisel juba küllalt kõrbenud, võetud ta ja pandud leiva sõtse ning antud sellele noormehele, keda tüdruk omale mehens tahtnud. Selle juures olnud tarvis öelda: „Sa ole minu ligi kui see

higi." Siis tuleb see noormees tüdrukule tingimata kosja (Pärnu). Saamuti hoiti kompvekki kaenla all, nii et higi pidut külge hakkab; kui seda kompvekki paisile või tüdrukule suhu andid, siis hakkab see hullupõõra armastama. Kui pois paheña jala kannaga kolm korda sinna kohale löönud, kuhu tüdruk on kusnud, s.o. otse kuse peale, ilma tüdruku nägemata, salaja, siis hakkanud see tüdruk poissi armastama (~~siis~~ umbes 40-50 a. tagasi). Kord himustanud tüdruk poissi; et teda end armastama panna, võtnud tüdruk varnast salaja poisi mütsi, tõmmanud kolm korda vastu päeva läbi reite nõrgema koha — ja

poiss sattunud tüdruku meilevalla alla. Kui tüdruk tahtnud, et poiss teda armastama hakkaks, siis viinud ta oma musta särgi salaja poisi riide alla sängi. Või pannud tüdruk õhtul oma musta särgi enda sängi lina alla, et siis kui poiss tuleb tema juurde magama, siis ka päevaselt armastama hakkab (tõstamaja). Kui mees ei salli oma naist, kui majas on alaline riid, siis peab naine kuuride ajal mehe mütsiga enesele kolm korda vasta kõhtu löömа — aitavat (kavastu).

Kui tüdruk tahtnud poissi end armastama panna, siis kraapinud enese ihu pealt kõntsa (seda kraapimist võis ka tüdruku ema toimetada), nagu naela

alt, reie vahelt jne. Seda kõntsa pandud leivakaru või mõne joogi sisse. Kui seda mõnele poisile antud, nii et see sellest ei teadnud, siis hakanud ta tüdrukust kohe armastama. Kui noored mehelemõnemis-ealised tütarlapsed pirna pesukünа juures pesu pesemise ajal lõpetanud, tõstnud nad särgi saba ehk jätku, s.o. pirna seljas oleva särgi alumise osa pesukünа äärele, löönud nurikaga kolm korda peale, üteldes kolm korda: „Et kuulus oleks!" Armastama panemise kombel on nii lõpmata palju, et neid kõiki siin võimatu oleks kirjeldada.

Kuuride verega ei saadud mitte üksi teisi end armastama panna, vaid

ta võis ka haigusi tekitada. Kui kuigi naisteraluva kuuriüdeid näeb, siis jäävad tema silmad haigeks. See haigus on järgmine: silmad on punased, sügelevad, nmg kollased mädajooned on üle silmamunade. Kolmapäeval ja neljapäeval on see haigus kõige suurem. Et seda silmahaigust, mis kuuriüdest on saadud, ära arstida, peab silmi kolm neljapäeva õhtut hõberaha pealt pesema või tuleb selle inimese riiete küljest, kellest arvatakse haigus saadud olevat, veidike villast riiet võtta ja lõng ära põletada nmg selle lõnga tuhaga, mis vee sisse segatud, neljapäeva õhtul silmi pesta; siis saavad silmad terveks (Vorust).

Mitte üksi haigusi ei tekitanud kuuriüded, vaid neid tarvitati ka arstimiseks. Roosihaige koha peale soovitati panna kuuriüde verega määritud pesu nmg seoti see kohe kõvasti kinni — tegevat alati terveks (Tartu ja mujal). Kui loomal tallajapeal käinud, siis võetud mehese pesu vett kolm korda loomal üle selja — nõke mõjunud (Kullamaa). Esimeste meheste pesu vesi korjatud jaange ja kaotatud sellga siis lutikaid (Kullamaa).

II. Sterilitas.

§7. Sterilitase põhjused.

Kui naine lapsi ei saanud, siis arvati, et ta on ennast ennemalt ära rikkunud. Ühenes niisuguseks rikkumiseks arvatakse seda asjaolu, kui tütarlapsed enne menesse ilmumist musterahvaga läti käivad (Põlva). Ka arvatakse, et see naine, kes on ennem lasknud endale aborti teha, ei jäävat enam raskejalgseks (Sangaste). Muidugi leada, et see väide mitte alati tõele

ei vasta.

Last ei saavat ka see, kes sel ajal sündinud, kui pole kuud, s.o. kuu loomse ajal (Sangaste).

Et mitte raskejalgseks jääda, võetakse mitmesugused abinõud tarvitusele. Mõnel pool pritsitud peale coitust tuppe sooja vett (Sangaste), mis siis seemne välja pidi uhtma. Ka pannud mees linnusule sugulüxme otsa, et takistada seemne väljavoolamist (Sangaste). Tüdrukud joonud peale ühendust mehega käia-ihe vett, sest arvati, et siis kunagi raskejalgseks ei jää (Kullamaa).

Kes pole tahtnud ruttu teist last saada, see imetanud last mitu

aastat järgemööda, tõsi 4-5 aastat, sest arvati, et kui munarakud puuduvad (ümetamise ajal puududa suuremalt jaolt munarakud), siis ei jäädavat raskejalgseks, olgugi et mehega suguliselt ühitatakse. Kui aga laps rutemini ära võerutatakse, jäädavat rutemini raskejalgseks (Põlva, Simuna).

Juba sünnituse ajal hoolitsetakse selle eest, kas naine edaspidi raskejalgseks jääb või mitte. Kui matta päramised kummuli, s.o. nabavarre-pool allapoole, siis ei pidanud naine enam raskejalgseks jääma. Asetati aga päramised vastupidi, siis jäi naine raskejalgseks (Helme). Juhuslikult, nii ema oma last

ise matma läheb, ei saa ta enam lapsi (Simulust).

§ 8. Abortimise kombed ja rohud.

Nagu kogutud andmetest näha, on vanasti abordijuhtumeid vähem ette tulnud kui nüüd. Abordi tegemist on toimetanud vanad eided, keda siis „salaarstideks" kutsutud. Kõige seda tehtud väga salaja (Kursi, Kallamaa).

Raskejalgsuse kõrvaldamiseks tarvitatud sooja vee vanne, mille tarvitamine lähendatud otstarbeks on väga laialt tuntud. Mõni kord jaandi vanni sinepi-pulbrit (Tartu), kuid peale vanni võeti siiski kas

kiniinipulbrit (Chinini) või kollast sahharinipulbrit (pulber, mida saad sisse pannakse). On raskejalgsus alla kolme kuu vana, siis joodada aafama, sest sooja vee vann panevat vere kiiremini käima, nmg tekitavat kergesti verejooksu (Kursi). Ka joodavat see juures liikvat (Kursi).

Abortimiseks tarvitati mitmesugu seid rohtusid. Nii keedeti ummuksis kammekaart nmg. joodi saadud teed, et aborti tekitada (Hiiumaa). Samaks otstarbeks joodi apteegist või korjati põllupeendralt raudrohtu (raudhein) nmg valmistati sellest teed. Ka kummeliõie joomine teha vahel aborti (Kavastu). Peale selle korjatakse mingisugust „kärnahein" (kasvavat mädase soo pealt lättede kohal) juuri ja keedetakse teed olla vaga kihvtine (Põlva). Viist on mett siin tegemist kalmusega (Acorus Calamus L.), mis nüüdses kirjeldatud kohtadel ikka kasvab ja mille juurikaid arstirohuna tarvitatakse. Mõnel pool võeti ka rebase kaeku sisse, et aborti tekitada (Kullamaa).

Et abortida, minnakse saund, viheldakse õige kuumalt, võetakse viharaag, kooritakse ära ja pistetakse sellega emakasuudmest sisse (Petserimaa). Samal otstarbel tõstetakse raskeid asju, kukutakse meelega kõrgema koha pealt alla jne. Mõned targemad „sala-arstid" muljuda kangesti kõhu peale, nii et see

vollavas-sinisens minevat; ka see tekitada abordi (üldiselt tuntud).

Kiniini mõju kohta uteruse ipeale ei või kindlasti „ei" ega „ja" öelda. Mõned teadlased kinnitavad seda mõju, teised, nagu Schröder, eitavad (Kpaknob, Фармакология). Abortimisens tarvitatud vhararaega võib ju kergesti õnnetus juhtuda, mille tagajärjens õige kergesti sepsis võins olla. Mis puutub abordi tekitamisse rasuste kõstmistega ja kõrgelt enda mahakiputamisega, siis vaid neil valvalt nõutavat tagajärge olla. Ennem võib küll masseerimine abordi esile kutsuda. Randheina ja mugavuse kärnaheina-te jaomise mõju üle emaka lihastiku peale on aga raske midagi öelda.

§9. Sterilitase kaotamine.

Seni räägisin neist abinõudest, mis tarvitusele võeti, et ära hoida raskejalgsust, või kui juhuti raskejalgsens jääma, siis selle kõrvaldamisest.

Raske oli aga selle naise seisukord, kes raskejalgsens mitte ei jäänud, olgugi et ta seda tahtis. Siis laadeti kõige pealt targalt abi. Tark tuli naise juurde ja laskis looma verstaoda. Kuid sulgloomo ei tohtinud selleks võtta, sest siis oleks laps laiale teele

sättunud. Tapetud looma liha panna
kohe keema. Ka saun oli vahepeal ära
köetud, nmg mindi sauna vihtlema.
Vihtlemiskappa pandi tapetud loo-
ma maks. Vihteldi kas maksa pealt
või maksa eneselga, ühtlasi lausuti:

Hirmu kakku, armu kakku,
Läbi reite reinu kakku,
Täna laps, homme laps,
Jumal hoidku kaaskute eest!

Peale vihtlemist pidi naine voodist
minema ja tegi all vaguzi olema.
Keedetud liha ei tohtinud naine süüa,
sest süs oleks laps lihahimuline saa-
nud. Liha söi tark ise.

Oli ka tegi rahvaarsid, kuidas
naist sigivaks teha. Selleks tuli lüpsta
piima 9 pärsaga enne mdast. Selle
juures oli tähtis ka see, nii palju
ja nuhu seda piima lüpsti. Nimelt
tuli igast ühensast misast lüpsta
üks tilk lehvatüki peale, mille süs
naine ära peab söörna, et raske-
jalgseks jääda (Vigandi). Ka nii
võib nasterahvast, kes musterahvaga
rainsa korra sugulisest ühtinud, käima
peale panna, kui temale salaja, üns-
kõik missugust joogiga, emise piima
jima rautaasi.

Kui koorad sugunühtel kaas ja
kui sel puhul lüüakse kolm korda peenikse
pajuvitsaga nende sugunsadt peale, aga

pärast sama võsaga naist, kellel meesterahvaga tegemist, süs jääb ta sündlasti raskejalgseks (Tarvastu). Mõnel pool soovitati naisele lapse mittesaamise puhul süüa puuseemneid (Simuna).

Kui nüüd kõigi nende targa kuntside tõttu oli naine raskejalgseks jäänud ja ka muul raskejalgsuse juhusel võeti varakult abinõud tarvitusse, et mitte enneaegselt sünnitada või abortidel. Et naine enneaegselt ei sünnitaks, peab ta lõhkuri põhjal pealt 9 suutäit leiba ära sööma (Kullamaa). Kui naine ehmatanud ja kartnud, mille tagajärjel ta enneaegselt võiks sünnitada, süs pidanud ta kaaliseemneid sööma (Simuna).

§10. Mis tehakse, et tüdruk lapse saaks?

Kui liiderlik tüttarlaps mitte kasuks ei lähe, süs arvati, et asi ei ole korras. Katsuti süs mitmesuguseid abinõusid tarvitusele võtta, et tüdruku iihtimised meesterahvaga ka tagajärgi annaksid, o.o. et tüdruk kasuks läheks. Selleks torgiti salaja tüdruku asetkolme kinganõelaga või anti tüdrukule ta enese teadmata kolm puukoid sisse (Tapa).

Kui tüdrukule antakse hobusekangide alt higiga leotatud leiva tükk süüa,

lähеb tüdruk sohiks (Kose); nasuks ei lähe see tütarlaps, kes seatigusest säab kõigi nõidumiste peale vaatamata (Tapa).

Kui kahtlast naisterahvast ussinaatraga (s.o. kepiga, millega madu ehk nõeluss on tapetud) lüüakse, süs jääb ta meesterahva juures magades kohe raskejalgseks (Tarvastu). Haljalas arvatakse, et tuleb tüdrukule seitsme saba peale lüüa ja öelda: „Sellest sa ei pääse!" Või otsitakse nõgugune puu, mille külgi peal pragu ja prao vahelt pihelgas välja kasvanud. See pihelgas lõigatakse sealt noorkuul ära, laasitakse vastu orsa, ladvast peale hakatеs, ja lüüakse selle kepiga enne jüripäeva 9 madu maha.

Kui nõgugust kepiga tüdruku poole näidatakse ja öeldakse, et tal peab laps olema, sünnib talle laps (Alste).

Kui tüdrukut raskejalgse naise põllega lüüakse, süs jääb ta poisiga sugulselt läbi käies raskeks (Pilgandi). Lendab puuraiumisel laast vingudes kaugele metsa, süs võetakse see laast ja võrratakse tüdrukut laastuga, nii ta magama läheb, — saab lapse (Kose).

Juba tütre sündimisel mõtlevad emad selle peale, et nende last kasuksmineku õnnetus ei tabaks. Sellepärast kisub ema pärast tütre sündimist oma mütsi pitsi ehk treenslit ära (Audla). Kui aga see õnnetus on siiski

juhtunud, süs arvati, mis võiks selle
põhjuseks olla. Arvati, et end on omad
pölle lapsinud, mispärast süs tütar
kasuks pidi minema.

III. Raskejalgsus.

§ 11. Raskejalgsuse hügieen.

Raskeid töid tegev raskejalgne
võib igasuguseid söögi sünä. Kuid
kes kerget elu elab, peab kahjemat
söömа, — süs on sünnitus kergem;
harilikult on raske töö tegijal sünni-
tus palju kergem kui mitte raske keha-
line töö tegijal (Kurss). Söök olnud
harilik; raskelt seedivaid toite pole
söödud, sest sünnitus oleks süs raske
olnud; mõnele on lihasöögid vastikud;

mõni ei taha suuremat süüa enne pool-
aega, hinnustamud ainult hapuseid kurke
(Kursi).

Mõnel pool söögiões valikut
ei tehta; kes mõnda söögi ei taha —
peab ühma olema (Kursi); Magusad
ja hapud söögid punnutavat lapse
üles, kuna õllest mineral rõmaseoned
paksuks ning püma olevat vähe; kui
söök olevat pareü, kui palju juua, —
sis on raske olla ja jõia; haput püma
ei olevat hea lõpupoole palju süüa, —
nagu da palju vett (Sangaste). Soovitas olevat
ka palju liikuda (Käia), — sis ei ole „velm"
paks ja sünnitus on kergem (Sangaste).
Süia võidavat kõike, mida süda lubab (Karu).

Raskejalgsus ajal on kantud ava-
ramaid rüideid nui harilikult; raskejalgne
on pidamud alati kandma põlle jõ tanu,
muud rüided harilikud (Põltsamaa);
mõnel pool on ta pidamud punast värvi
kandma (Kullamaa). Kantakse selja-
ka väga jämedast rüidest särki või
aetakse rindade vahta särgi külge
kaeduad lapsed. Kaeduad lapsed pidid
nisasid hõõrumad, et nui laps mend
hanksaks, sis nad mitte hellad ei oleks.
Muud hoolitsemist rindade eest ei
ole olnud (Simuna).

Raskejalgne ei tohi raskemaid
töid teha, võib ainult väljas õhu käes
kergemaid töid teha. Keelatud on vee

à minnamaatse
mõjal

kaudmine, pumde lõhkumine, raskeasja tõstmine jne.; kuid paljud pole end tõost kõrvale hoida saanud, kuid lapsed olnud kõik terved ja tugevad (Põltsamaa).

§ 12. Poeg või tütar.

Juba vanarahvas tähtis ette ütelda, kas poeg või tütar ilmale sünnib. Mitte ainult see ettevõtlemine iseenesest ei olnud nii tähtis, kui just tähtsmine mõjuda loote arenemise peale nii, et sünnigu kas poeg või tütar, kuidas seekord sooviti.

Et tuleva sõo peale tarvilikku mõju avaldada, võeti õige mitmesuguseid abinõusid tarvitusele juba esimesest sugulise ühtimise ööst peale. Pulmaõhtuks, s.o. esimeseks ööks tuleb noorpaari voodi alla salaja panna meesterahva tööriistu, — siis sünnib poeg; kui sinna aga pannakse naisterahva tööriistu, siis tütar (Tartu). Soovitati veel et mehel oleks coitusi ajal mütsi peas (Tartu), või et ta kõiduks enesele sedas ajaks kirve ristlau peale (Haaslava), — siis sünnib poeg. Paneb aga naine lõngakera ja suskavardad aluskoti alla, siis sünnib tütar (Haaslava).

Peale selle oli poja saamiseks veel tähtis, et coitusi ajal meesterahval

ennem „jooksma" hakkaks, kuna tütre saamisel — naisterahval. Kui aga juhtus vastupidi „jooksma" hakkama, siis pidi naine tupe puhtaks laputama, et seemnerakke ei tuleks tagajärgi kaotada (Pärnu).

Kudas võiks?

Kui mees ja naine magasid kumbki eraldi, siis loeti väga tähtsaks seda asjaolu, kust poolt küljest läheb mees naise voodi. Läheb ta naise voodi pahemalt poolt küljest, siis oldi kindel, et poeg sünnib (Tartu). Kui aga mees ja naine magasid ühes voodis, siis pidi mees ootuse ajal ka pahemalt poolt küljest tulema, et naine poja sünnitaks (Tartu). Kõ soovitati naisele peale coitust keerata pahema

külje peale, et poeg sünniks; keeras ta aga paremale küljele peale, sündis tütar (Hiiumaa). Vaevalt võis aga neil kommetel küll mingit mõju olla poja või tütre sünnitamise peale.

Kui naine oli raskejalgseks jäänud, siis uuriti igapidi selgusele jõuda, kas emaihus kandav laps on poeg või tütar. Mõnel pool pandi rõhku kõhu suurusele. Arvati, et tütre kandmise ajal on raskejalgsel kõht suur, poja kandmise ajal väiksem, kuid selle eest ristlõikest laiem, sest öeldi, et tütar kasvavat kõhu otsas, poeg aga ristlõikes (Tartu, Sangaste).

Ka selle järele, kus on lapse liigu-

tused tunda või kus asuvad lapse suuremad osad, katsuti lapsi sugu ette öelda. Kuid kokkutulnud andmed räägivad siinkohal täiesti teineteise vastu. On tunda juba kandmise ajal, kas poeg või tütar, sest poeg hoiab emaihus paremale poole (s.o. suuremad osad on tunda paremal pool), tütar aga pahemale poole (Põlva ja teised). Teiselt poolt aga kinnitavad andmed, et poeglaps on emaihus pahemal pool (Hiiumaa). Kui laps esimest korda paremal pool lõgutab, siis on poeg, kui aga pahemal pool — tütar (Järvamaa, Pisaku). Teisest küljest teatatakse Tartumaalt, et kui naine tunneb lõgutusi pahemal pool — siis on poeg, paremal pool — tütar. Esimese väite poolt on siiski rohkem andmeid sisse tulnud. Poeglapse lõgutused olevat ka palju tugevamad kui tütarlapse omad (Põltsamaa).

Ka toitude valiku ja söögisisu järele võidavat öelda, kas naine kannab poega või tütart. Armastab naine rohkem magusat — tütar, kui soolast ja haput — poeg (Põltsamaa). Kui naine kandmise ajal „rõõgitseb", s.o. mingit asja väga süüa himustab, seda asja saades aga himu tal juba otsas on, siis kannab ta tütart. Kui ei „rõõgitse", siis kannab poega. Tütart

kandvad emad sõõvad palju (Tartu).
Kui raskejalgne palju oksendab, siis
kannab ta poega, kui vähe või
mitte sugugi, siis tütart (Kursi).

Ka naise näo järele püütakse
otsustada, kas ta kannab poega
või tütart. On raskejalgne prüske,
või läheb ta näost veel jumeka-
maks, lusamaks, siis kannab ta poega,
läheb aga naine näost kõhnaks,
inetuks, siis tütart (Põltsama, Haas-
lava, Tartu). Teiselt poolt on teada, et
kui enne on esimene pool aega kõhn,
kahvatu, teine pool aega jumekas,
siis sünnib tütarlaps, ümberpöördult
— poeg (Fisaku).

Kui naised raskejalgsed on, siis hoiavad nad,
et nad veepangi võitoobri peal ei ässta, mudu prola-
vat asnult tütred sünnima, või laps võivat vel läbi
kahju saada (Forselius, lhk. 18). Mõne tütre sale õõlidi pärast või
valja pärast: „Mõni laseb sa oma naist veerüsta peal ässta-
da (S. E. aberg. Gebr., lhk.). Kui kaks raskejalgset naist ühe-
korraga aerastavad, siis usuvad nad, et neil molematel
tütred sünnivad, kui aga kaks meest, nellel naised
raskejalgsed on, üheskorraga aerastavad, siis prolavat
see poegi tähendama (Forselius, lhk. 18).

Kosilane ei ratsuta iialmäras seljas kosja, mudu ei saavat
tema edaspidi sugugi poegi, vaid asnult tütreid (Forselius, lhk. 14).
Kuiaga neegri vaesuse tõttu pole jõudnud tänini muretseda,
vaid sõitis märaga kosja, siis, et tütarde rohkuse eest
hoida, sõidus ta mära värava taha ase külje ronni,
s. o. ei sõitnud märaga mitte õue (S. E. aberg. Gebr., lhk. 26).

Raskejalgse naise nisast lasti vanaeidel piima
välja imeda. Oli piim värsti, kalvatu, vesine, —
poeg, on ta aga paks — tütar. On raskejalgsel naisel
nisa näsa imbrus tumesinine — poeg, on ta aga punane-
tütar (Wiedemann, lkn. 467). Pannakse hoolega tähele, kes
esimene pärast lapse sündimist majasse tuleb; on see
meesterahvas, siis on järgmine laps poeg, on see naisterahvas,
siis tütarlaps (Forselius, lkn 20).

Pirumaal arvati raskejalgse naise unenägude
järele lapse sugu võrdavat ette ütelda. Kui raskejalgne
näeb unes kaera või allikat, siis sünnib ~~poeg~~ tütar, näeb
ta aga nuga või kirvest — poeg (Der Esten abergl.
Gebräuche, lkn. 43).

Jõutsolal joodi klaas ikka põhjani, sest
öeldi: „Kes põhja joob, see poja Toob."

Arvati ka, et poja või tütre
saamine oleneb ära, kas mees ja
naine eriti tahavad näiteks
poega saada. Kui nad aga mõtlevad
kõik see aeg, et neil poeg sünniks,
siis sünnibki poeg (Kavastu). Kas
see suggereerimine peaks neid resul-
taate andma, ei tea ütelda. Tütre
või poja soovimise puhul tuleb raske-
jalgsuse ajal vastava lapse mängu-
asju omale voodi peavutsi panna
või jälle meesterahva või naisterahva
kujusid ning nende tööriistu omale
silmade ette seada (Simuna). Kui
hoida omal alati mõne ilusa ni-
mese pilti ja mõelda kõik see aeg

selle peale, et sünnib ka ilus inimene, süs peab see täide minema (Simund). Mõnel paal aga arvatakse, et see käib rippuvat mehest ära, kas sünnib poeg või tüttar, naine ei saavat seeks öieti kuidagi kaasa aidata. Ühel mehel olevat kas käib pojad või üks poeg, teine tüttar jne. (Sangaste).

Kui nüüd viimaks lapse sündimise päev kätte oli jõudnud, siis katsuti veel viimast korda mõjuda, et sünniks kas poeg või tüttar. Selleks pandi sünnituse ajaks sängi ülgede sisse igapäevased tõõriistad. Sooviti, et poeglaps pidi sündima, siis pandi isa tõõriistad, nagu kirved,

adraraud, noad jne. Saaviti tütarlast, siis pidi ema sinna oma tõõriistad, nagu sukavarrdad, võõkud unise laua jne., panema. Kui lapsel pidi suures saades iseäraline osavus olema nende tõõriistadega töötada (Farvaste).

Kui ka viimased olid sündinud, siis vaadati nabavart hoolega, et eelolevate sünnituste kohta midagi ette kuulutada. Kui on nabavarrel olevad sõlmed või täpid sinavad, siis sündida pojad, kui valged – siis tütred (Helme).

§ 13. Et laps ei kannataks!

Vanarahvas pani erilist rõhku raskejalgse naise ülespidamise peale, sest vähem kui väärtus tema poolt nuheldi tema lapsele. Et laps mitte ei kannataks, pidi raskejalgne vanarahva poolt ülesseatud nõuete järele elama.

Raskejalgne peab kombeliselt viisakas olema, korralikult elama, mitte liiga sõõma ega joovastavaid jooke jooma; samuti ka mitte valetama ega varastama, ei tohi põlgu kõneldes ega vandoda, sest siis põrandub need omadused lapsele edasi (loialt tunnud). Raskejalgne peab end pahandustest, ehmastuste eest hoidma; peab samuti ka halbade, õelate loomade, nagu ussi, hundi jne. nägemise eest korvale hoidma. Samuti peavad ka teised raskejalgse vastu väga mõõdukad olema. Eeskäranis mõjuvad kõik asjaolud esimese poole raskejalgsuse ajal (üldiselt tunnud). Sellega soovitati raskejalgsele igas asjas mõõdukas olla, sest korraliku elu tõttu saab ka loode korralikult areneda.

Väga suur mõju arvati ehmatustel olevat. Kui raskejalgne tulekahju näeb ja ehmatab ning ise selle juures kuskilt endast kinni haarab, kas käed näo peale lööb või kuhugi mujale, siis jääb lapsele tulekahju

märk, s.o. punane plekk külge (üldiselt teatud). Kui kandjale naisele (esimesel poolel) koer kallale tungib, tõda ehmatades ja hammustada tahtes, süs selle ehmatuseved pärandab ema oma lapsele: selle tagajärjel hakkab laps öösel magades nuutsuma ja haugub täsakesi nagu koer. Seda nimetatakse „koeraveaks" (üldiselt teatud).

Korjatudt andmetest on näha, et iga vähem kui ehmatus võib oma jäljed jätta lapsele pärandusteks. Nii teatakse rääkida, et Puurmannis alla ühele naisele raskejalgsuse ajal sattus rott vastu nägu hüppamud; sellest tulnud lapsele sündides rõõs märgid näo peal.

Juhtub käima peal olev naine enne poolt aega ussi nägema, samuti ka lapse ise, kuigi uss maha lüüakse, sünnib siiski laps, kes pead keerutab, silmi pööritab, kelt limpsab jne. See on nõnda nimetatud „ussiviga" (Kursi). On naine käima peal, süs ei tohi tõda ehmatada ega ärritada, kas konna või nõelussiga, sest süs jääb lapsele selle looma viga või märk külge (Põltsamaa).

Käima peal oleval naisel on keelatud looma tapmist pealt vaadata; muidu jääb lapsele see viga külge, et ta silmi keerutab, ülepea pillub, ringutab ja vääntleb (Tarvastu). Kui raskejalgne

juhtub mõnest raipest mööda minema, siis ei tohi ta sinna peale sülitada ega üteldа: „Küll on paha haisu"; teeb ta seda, siis hakkab ka lapse hingeõhk haisema (Torvastu). Isegi rääkida ei tohi jälgist loomast; ka sel juhtumisel võib laps saada loomalt selle vea (Pärnu-Jaagupi). Kui juhtub, et raskejalgne naine võõra looma eest toitu võtab ning selle oma looma ette paneb, saab laps viltu vaatamise.

Juhtub käima peal olev naine koera jalaga löömа, siis pärib laps koeravea (Kursi). Ka lähеb siis, kui naine siga jalaga lööb, lapse ihu kõik harjaseid täis, või talle tulevad vistrikud suhu (Torvastu). Kui naine raskejalgne on, siis ei tohi ta kassi ega koera mitte ilma jätta, kui nad midagi tahtes peaksid talle otsa vaatama. Neile peab (~~siis andma~~) siis andma, olgu leiba või muud söömapoolist, muidu saab laps mingi loomaved (Saardest).

Käima peal oleval naisel pole soovitav surnut vaadata, sest siis sünnib tal kahvatu, kõhn, nõrkade närvidega laps, kes noorelt vanaks läheb (Torvastu).

Raskejalgsuse ajal on keelatud õlut ja viina jooma; vastasel korral saab lapsest joodik (üldiselt tuntud). Samuti peab sel ajal mõõdukalt sööma, ainult söögi ajal, kuid siiski

mitte palju, sest kuid lüga palju või lüga sagedasti süüakse, sünnib laps isune (Kursi). Ei tohi ka leivamõhapealt süüa, kui ei taheta sama tagajärge näha.

Kui lapse ema kirstu või kapi ukse vahel söob, siis karjub ta laps ühtepuhku (Risti). Kui ta haput kalja joob, sünnib laps, kes palju kisendab ja nutab (Kursi). On keelatud ka pajast süüa ja storust juua, sest siis sünnivad tal musta pea (Varvastu) ja torus mokkadega lapsed (L.-Nigula); kui ta pajast söob üle paja sanga, on lapsel sündides must krüps üle nõrd (Oru kt). Umbes 60. a. eest pole tohtinud raskejalgne klimbi suppi ega putru süüa (Kursi).

Et lapsel kõverad jalad ei tuleks, oli keelatud üle aisa astumine (Varvastu). Kui naine üle paelte astub, siis keerdub lapsel nabapael ümber kaela, vahel isegi kaks korda. See laps saab sügelise, kelle ema kandmise ajal põlevat ahjuluuda jalaga sõtkudes kustutab (Varvastu).

Kui raskejalgne vargil käib, siis on päris kindel, et ta lastest vargad saavad; seesugust last kutsutakse „sündinud vargaks" (Varvastu). On aga ema enne soola varastanud, tekivad lapsele soolatükad (Viljandi).

Laps kukub kaeru ja upub, kui ema koondmise ajal kaeru raskel istub (Põltsamaa); kui ta aga lävel

istub, saab nutuse lapse (Tarvastu). Seepärast hoitakse hoolega seda tegemast, mida vanõ rahvas keelab.

Ei tohi istuda mingi õõnsa asja peale; ei tohi silgu pärd süüa, käed ei tohi märjad olla, vastasel korral saab ta lapse, kelle mina alati tahtne (üldiselt teatud). Ta saab kuŝija lapse, kui ta veeriista lähedale kuseb (Kursi); ka „mõsipaku" otsas ei kusta, — saavat kusised lapsed (Rõuge). Samal põhjusel ei tohi [~~ei tohi~~] rõideid pestes end eest märjaks teha (Tarvastu).

Lapsed on närst kollased, kui linakaerŝja naisterahvas linamaad peale kuseb; kui raskejalgne naine aga te peale kuseb, siis lähevad lapse käed higiseks (Tarvastu); astub oma palja jalaga kogemata kana keresse, siis lähevad lapse jalad kergesti „lahnesid" täis (Tarvastu). Katkuk käima peal olev naine kutsa küljest heinu, jäävad ta lapse juuksed lühikeseks (Tarvastu). Kui laaga kuhjast heinu varastab, jääb lapse pea paljaks (Alistet); ka siis jääb lapse pea paljaks, kui ema kapsaid varastab (Pärnu-Jaagupi). Laps pältab emast siis sagedasti ära, kui ema kandmise ajal kasima tuleb kulbiga siisi segab (Kilingilt).

Lobiseja lapse saab naine, kui ta ise sel ajal palju räägib või kui ta

kangast ·kool (Tarvastu).

Kui raskejalgne naine õunu puhus (põues) kannab, on tema lapsel elu-ajal palju paiseid; kui ta põllega jahu või tangu kannab, saada laps selle vea, et ta näost lapiline ja kirju on (Tarvastu, Pootsi); viskab raskejalgne hernestega, tulevad ta lapsele tedretähed (Pärnu-Jaagupi). Visatakse raskejalgset marjaga, on lapsel sündides seal kohal ~~sündides~~ marja märk. Kui raskjalgset naist visatakse, peab ta tagasi viskama, süs ei jää lapsele märki külge. Raskejalgne peab punast paela võõl kandma, siis ei hakka lapsele mingit viga või märki külge (üldiselt teatud).

Tunneb naine, käima peal olles, unevalva, peab ta magama, kas või mitu korda päevas, sest süs magab kõ ta laps ilusti ja hästi ning on vagune (Tarvastu). Raskejalgne ei tohtivat ühe külje peal kaua magada, kõige parem magada on seliti. Kitsas sängis (sängi serva peal) ei ole, kui kahekesi magatakse, mitte soovitav magada; peab olema lahe, avar säng, et naine saaks end vabalt keerata ja alla nii kuis pareм on; sest laps võib viga saada, kui raskejalgne kitsas kohas magab (Sangaste).

Kui raskejalgne korraga kaks leiba ahju paneb ~~ehk~~ või paarisedtud vihad sauna juurde viib, sünnivad tal

kavsikud (Frawastu).

Juhtub raskejalgne naine ütlema: „Kurat võtku," süs võtab kurat lapse ära – peale sündimist muidugi (Hiiumaalt).

On pesu pesemine lõpetatud, uhetakse mõsipakk ära ja tõstetakse teise koha peale; süs on lapsed alati puhtad ning hakkavad ruttu käima (Rõuge).

Käib naine raskejalgsuse ajal tihti saunas, süs tahab ka ta laps pesemist ega karjuvees, kui see, kelle ema raskmise ajal enese puhtuse eest ei hoolitsenud (Frawastu).

Et ilusat last saada, peab ema raskmise ajal sõtkutud leiva-taigna siledaks tegema; ilusate inimeste peale mõtlema; nende pilte tihti vahtima ja ilusad pildid igale poole üles seadma, et nad tal iga minut silmade ees oleksid (Simuna).

Tahab ema omale virka ja usinat last, peab seda ise [illegible] raskmise ajal olema (üldiselt teatud).

Raskejalgne ei tohi istuda kunagi veepange peale: süs upub ta laps ära. Samuti uppuvat ära ka tuharsesus sündinud laps. Et last sellest õnnetusest ära hoida, peab ämmamoor täitma veepange veega ning pange sanga alt last kolm korda läbi pistma. Keegi juuresolija peab seejures ütlema: „upub ära", mille peale ämmamoor peab vastama: „laku

perset, ei arpu" (F.F. Wiedemann, Aus dem inneren und äusseren Leben der Esten, lhk. 471).

IV. Sünnitamine.

§14. Ettevalmistused sünnitamiseks.

Vanal ajal tallitas raskejalgne kuni sünnitusetunnini, millest ka meie rahvalaul kõnelek:

Nurganoine noorukene,
Leeb ta talu tallitusta
Hommikusta õhtueni,
Heidab õhtu voodi'esse,
Ei ta tunne seda tundi,
Ega arva seda aega,
Kunas tal tuhu tuleve...

Tõusis üles naine vaene,
Juba tuhud käätte tulla...
Palu sirgub selgä mööda,
Pureb. punsalulda mööda
(Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1881, lhk. 46-47).

Alles siis suuremalt jaolt kutsuti külast vanamoor:

Siis vast hakkas naine vaene,
Siis vast hakkas kaasa kaela:
Oi minu mesine mesi,
Oi minu kuldane kaasa
Mine ette otsimaie
Terve talu tarka naista! (E.K-ste S.-a-raamat 1881, lhk. 26). Majarahva eest hoidis vanamoor oma toimetuse salajas, et

keegi ei teaks, — vastasel korral saab laps haiguse (Karula). Vanamoor korraldas sünnitaja juures ning andis vastust küsimuste peale nurganaise üle (Võrumaa).

Sünnitamine olnud vanasti loomalaudas. Seda kommet põhjendati kristliku põhjusega: Maarja sünnitanud laudas. Peale selle seletati: Laudas sünnitades on valud väiksemad (Võnnu). Dr. M. Veske sündiski lammaste laudas; häbeneti ju hulga inimeste ees sünnitada (Dr. M. Veske 25. a. sünnipäeva mäletsetuseks, lhk 44, P. Ainson). Pärast poole on aga sünnitatud elu- või riietoas ja ka saunas.

Enne seda kõeldakse sauna või
reheahi soojaks, tuuakse pikad õled
sauna ja tehakse ase kuhugi sauna
pimedamasse nurka. Sellest arvatakse
ka sõna „nurganaine" tulnud olevat,
et naine (pidamud) pimedas sauna nurgas sünn-
tama (Kursi). Sünnitamise aegu kisen-
danud naine, ning süs minnud tu-
lega vaatama (Kursi). Õige tihti on
sünnitatud saunas õlgede peal, ilma et
linagi alla oleks pandud (Põlva). Nai-
sed on sünnitanud (kuna) toas/tüdrunud pole-
tohtinud elurummis sünnitada (Simuna).

§15. Rüüded sünnitamise ajal.

Sünnitamise ajaks pannakse va-
nemad rüüded selga, sest et sünnituse ajal
seljas olnud särk ära põletatakse (Kulla-
maa). Seljas ²on ³sünnitajal kas ainult
särk või peale särgi veel õige lahtine
jakk (üldiselt teatud) või pluus (Simuna,
Sangaste). Mõnel pool pannakse küll
vana kuid puhas särk selga (Simuna).
Mingisugust sõlme ei tohi särgil olla,
sest sõlm olevat kuradist (Põlva).

Õige tihti pannakse sünnituse
ajaks selga meesterahva pesu, ise-
äranis meesterahva särk. Arvatakse,
et süs on haigus kergem (Kullamaa,

Tõstamaa).

Rahvalauludes leiame mõne sõna rüüte kohta, mis sünnitaja sellega ajaks selga paneb:

Nurganaine noorukene,
Tite tööja tüvikene,
Paned selga siidi särgi,
Puusle punase särgi,
Maani maksa karvalise.
(E. K-ste S. a-raam. 1881, lhk. 38).

§ 15. Sünnitamisviisid.

Sünnitamine ise on toimunud mitmel viisil: 1) põlvili kas voodis või maas õlgedel olles, 2) püsti nõg 3) selili olles. Kõige vähem valu tekitavat ja ka kõige hõlpsam olevat põlvedel sünnitamine (Kursi). Enne sünnitamist käiranse taas edasi-tagasi ja kui nurganaine ise nõrkust tunneb, siis talutatakse teda, vahe-vahel puhates (Põlva). Ka raputatakse sünnituse eel nurganaist. Raskematel sünnituse juhustel käsitsi nurganaist kukerpalli lasta (Wiedemann, lhk 307). Nurganaine peab hüppama sünnituse eel järsku toolilt või pingilt põrandale, et siis nagu raputab välja (Kursi).

Raskematel juhustel on taas või saunas parte külge seotud vöö,

mille peal ripspuudes sünnitatud. Pöö olnud rinde all, kuna mõnel pool ripspunud jalad maast kõrgemal. Nii olnud kergem sünnitada (Kursi).

Mitmel pool sünnitatakse püsti. Selle-juures hoitakse kas laepüljes olevast nöörist kinni või seistakse vähe kumeras, jalad-reied laiali, kus siis vanaemaor lapse vastu võtab (Kursi, Põltsama). Ka toetatakse sel-juures tooli leeni peale, olles ise poolpüsti = poolkükakil (Kursi). Kuid enne sünnitamist on talutatud nurganaist mööda tuba, kui ta ise ei jõudnud käia (Kursi).

Mõnel pool on sünnitatud istudes kas mehe või mõne teise inimese põlvede peal, hariliikult ikka mehe süles, selg vastu mehe rinda, kusjuures mees naise jaoks nagu sünnituse tool on (D. Esten abergl. Gebräuche, lhk. 43). Sel viisil olla ka valud mõrnsa vähemad. Enne sünnitamist võtab mees naise rinde alt ümbert kinni ning tõstab teda mõni nord üles, hariliikult kolm korda, mille järele naine mehe põlvede peale istub. Kõik see aeg hoiab mees naise rinde alt ümbert kinni, et laps ei saaks üles tõusta (Siangaste). Fsegi (siis) siis, kui see sünnituse viis tundmata

on, lastakse mees raske sünnituse puhul naise juurde mitmed, mille järele laps kohe pidavat sündima (J. Forselius, lhk. 17).

Selili sünnitus näib rohkem muemal ajal tarvitusele tulnud olevat, kus õppinud ämmaemand oma mõju enam-vähem maksma pannud. Seejuures olevat raskematel sünnituse juhustel rezi üleval hoitud, kui sünnitus oli tulemas (Kurzi).

Kõige rohkem küdetakse inimese põlvede peal sünnitamist, sest et valud olevat sel kaval vähemad (üldiselt tuntud). Et sünnituse valusid vähendada, tapetakse sünnituse ajal kukk ära ja pannakse, kui ta veel saputab, naise Sugunõsade vastu, lootes, et sis läherad suured sünnituse valud kuke peale üle (D. E. abergl. Gebr., lhk. 48).

Võrumaal ustakse, et naine võib oma sünnituse valusid seeläbi vähendada, kui ta meest oma valude kaaskannatajaks teeb. Et meest sünnituse valude kaaskannatajaks teha, peab temale pulmaõhtul ohtralt randma õlut juua, millesse on pandud sookailu (Ledum palustre L.), et ta sügavalt magama uinuks. Sel ajal peab naine mehe jalgade vahelt läbi pugema, ilma et see seda märkaks (D. E. abergl. Gebr., lhk. 47).

Kui naised puud ahju ajavad,

hoiavad nad selle eest, et nad pead mitte vastu orsod ahju ei ajaks, sest nad kardavad, et muidu lastel sündides jalad ja mitte pea ees ilmale ei tule. Seda panevad hoolega tähele ka mehele minemise eas olevad tüdrukud ja preilid, arvates, et süs sünnitamine seda õnnelikum on (F. Forselius, lhk. 18).

Et sünnitusevalud vähemad oleksid, selle eest muretsetakse alati. Arvatakse, et kui 1.–3. raskejalgsusekuul hästi rohkesti meesterahvaga sugulisélt ühtida, siis on valud vähemad (Tartu). Võeti isegi nõidusi eeltulevate sünnitusevalude vähendamiseks ette. Mõnikord sõuna, kuujumres tark

võtlev riistamiisi selega, riistlusi ja võhtu. Kas seejuures ka sõnu loetakse, ei teata. Vihtlemist võidavat ka pärastpoole toimetada (Tartu).

Kui raskejalgne taldrikut süles hoiab ja sealt suust teisi süüa laseb, siis saab sünnitus kerge olema. Harilikult toideti lapsi, hoides süles taldrikut, kust lihtilasti kõri peret sealt suust süüa. Teised aga söötsid süles asuvast taldrikust hobusele leiba ja teri. Öeldakse ju:

Anna rüpest ande rohkust,
Ande rohkust, armu näitust.
Siis saab lõbus lapsesündi.

(D. E. abergl. Gebräuche, lhk. 46).

Suurt rõhku pannakse selle peale, et raskejalgne mitte ei laiskleks, sest esiteks ormandaks selle laiskuse ka laps ja teiseks olenesid sünnitusevalud suuremad. Nii pidi raskejalgne tõõkas olema (raske töö oli muidugi keelatud), vahtida ega laiselda ei lubatud, sest öeldakse: „Laisal last ei sünni" (Simuna). Ka on antud naisele näärida pärast (organotherapia?), siis ei sigi pärast sünnitust kuivi valusid (Kursi). Kui sünnitajale anda kiriku veini, siis on sünnitusevalud vähemad ja sünnituse käik kiirem (Wiedemann lk. 382).

Kui pärast sünnitust olid suured valud, siis aeti viina palavaks ning pandi mett hulka ja anti haigele sisse. Harilikult aeti viina palavaks tassikeses lambitulel. Ka pandi palavaks aetud kaerakotti rästhmade peale (Põltsamaa).

Kui peale sünnitamist juhtus verejooks, siis katsuti leida abinõusid selle vaigistamiseks. Kõik andmed, mis selle kohta saadud, lähevad üksteisest õige vähe lahku. Verejooksu kaotamiseks seoti käterahvatiku ühe otsaaga näit. parem käsi, teise otsaga aga pahem jalg; teise käterahvatikuga ümberpöördult (Põlva). Või seoti käed küünarnukki ja jalad põlvede

kohalt kõvaste kinni — olevat aida-
nud (Kavastu), või seoti ümber var-
vaste ja sõrmede küni käerandmeni
punast villast lõnga. Kas seejuures
ka sõnu peale loeti, ei ole teada (Põltsamaa).

Et sünnituse kirjeldus täielikum
saaks, lubage tuua selle kohta mõned
read rahvalauludest nimg. „Kalevipojas"
(Schnakenburgi trükk 1901, Tartus) II lugu:

Linda tundis tunnikesta,
Tuskel tundi tulemare,
Kibedama kürustama,
Valusama veeremare;
Kõskis sauna küttaneda,
Sängiaset seadaneda,
Alla voodit valmistada,

Pukkepinki paigutada... (II l. read 480-487).
Külaeided kütvad sauna,
Orjad kandvad kaenst vetta,
Teised on sängi seademas,
Perepinni paigutamas (II lugu, r. 489-492).
Edasi kirjeldatakse, kuidas
Nurganaene, nõrgukene,
Tuhatkord käid toa vahet,
Sadakorda sauna vahet,
Kümne korda kaevuteeda,
Kaevust võttes karastusta!
Käid sa vaene valusammul
Elma võõta, võõ käessa...
Elma tanuta, tõnu peossa,
Ohkad aga Uku poole,
Palved Rõugutaja poole:
„Tuuljumal, astu tuppa,

Pigalista vihtlemare,
Hädalista arstimare,
Tusalinxu toetamare! (II l., 2: 494-506).

Nurganaine, nõrgukene,
Läbi läks süs neljä metsa,
Viie viletuse paigä;
Üks oli metsa toomingane,
Teine metsa vahterane,
Kolmas kibuvitsa metsa,
Neljas metsa pihlakane,
Vies metsa viirapuine.
Tusad jõõvad toomingast,
Valud jäävad vahterast,
Kibedad kibuvitsa külgi,
Piinad pikad pihlakaisse,
Vaevad rasked viirapuisse.
(II l., 2: 527-539).

Kust kõik see ei aidanud surnuid, sest:

Tusad tulid tagasse,
Tusad tulid erole tungi
Valud vaese lese peale...
Ohkab vaene Uku poole,
Palved Rõugutaja poole...
Pere nutab alla pingi,
Lapsed nutsid allo lauo,
Küla naesed kamberila.
Uku kuulis kamberista,
Rõugutaja rehe alta,
Abitoojad läbi seina,
Kergitajad läbi katuse.
Siis tuli Uku tubaje,
Rõugutaja kamberisse,
Astusivad ahju ette,

Sammusivad sangi sõrva.
Uku õled olemuksul,
Rõugutajal padjad'kaenlas;
Viivad naese naese voodisse,
Surnuhådalise sängi,
Piinakondja patjadesse;
Pianod peente linadesse,
Villase vaiba vahele. (II l., 7.: 540-597).

Kui Uku ja Rõugutaja Lindolale abiks tulid, läks sünnitus kergesti:

Laks jäi päida pealuusele,
Neli reste voodiesse,
Neli jalga jalgusele,
Neli kätta keskeele (II l., 7.: 597-661).

Et õnnetus murganaist ega last ei tahaks:

Uku hüüdis üle ukse,
Rõugutaja rõõmsal healel:
„Lööge kinni kaua uksed,
Kinni kalmu laiad kaaned!" (II l., 7.: 662-665).

Vägevate abiliste tõttu pääsis Linda tusatunnist, sünnitades Kalevipoja.

Seda uskus, et haigus inimeste küljest puu sisse võib minna, on Soome- sugu ja muude rahvaste, nimelt hõimukunnaa rahvaste juures leida (E. K-ste S. a.-ra 1881, lhk. 27.). Samasugu nägime ka Kalevipojas, kus „murgaine nõgukene läheb läbi nelja metsa, viie võlsuse paiga", et lahti pääseda valudest. Sama lugu leiame ka rahva- lauludes. Kui tusad tulid jälle tagasi:

Tõi tusad tullesanda,
Tõi vaevad vahterasta,
Tõi jõunad jõhlavasta (E.K.S.a-r. 1884, lhk. 2).

Küll käib naine sauna vahet, küll
katsub end paremini aaltada:

Laseb põlvili põrmandale,
Seliti seinä najale,
Paneb kurja vastu tulpa,
Palub toolilta tugeda,
Kirstukaanelt kinnitusta,
Palub seinält seesatusta:
Ei saa toolilta tugeda,
Kirstukaanelt kinnitusta,
Ei saa seinält seesatusta (E.K.S.a-r. 1884, lhk. 42).

Selle järele hüüti Kreutzwaldi
teadete järele Virus ja Järvas üsna
laialt Rõugutajat appi, nagu meie
seda Kaleripojasni leiame. Pägevaid
abilisi hüüdes, paluti ka, et süüdi-
tamine kergem oleks:

Tee labidi lihased unised,
Viereta verine pordu! (E.K.S.a-r. 1884,
lhk. 40). Pordu tähendab siin arvatavasti
kas väravat või sadamat, kust laps peab
läbi minema.

Mujal Rõugutaja appikutsumist
süüdistajale ei teatud. Selle vastu aga
kutsuti Jeesusest ja Maarja't appi
(S. E. abergt. Gebräuche, lhk. 43):

Jeesus ootab kammerännä,
Maarja magab toana,
Kunas appi kutsutasse (E.K.S.a-r. 1884,
lhk. 47).

Nüüsama nagu Kalevipojas Ukuühes Rõugutajaga tulevad Linnalaleappi, täites ukušõõri osa, nüüsama ka:

Tuli Jeesuke tubaje,
Astus Maarja majaje,
Püha Rist tuli põrmandalle.
Sie tõi pihus imme-raudad (neitsiraudad),
Miska leivas imme-rihmad (neitsirihmad),
Kau (tüdruku) kommitsaad arutasi.
(E. K. S. a-r. 1881, lhk. 26–27).

Või:

Üleväljalt hüüab Jeesus,
Looja kõrgelta joagatab,
Mari vastab taivaalta:
Vana nasne armuline,
Too õlägija tubaje,
Pizut põhku põrmandale...
Nurganaine nõõrukene,
Asu põlvi põrmandale
Küüsi uvse nünnisele! (laveb).
(E. K. S. a-r. 1881, lhk. 38).

Peale selle alles:

Jeesus astus nüüd ahnesi:
Jeesusel oli katsi kätta,
Teine suur, teine väike,
Suur käsi külaste näeste,
Väike noore nurganaise.
Kui Jeesus oma käega,—
Poiga toodi ja tubaje...
Astub Maarja ahnesi...
Kaeb Maarja oma käega,—
Tüttar tuvvas ja tubaje.
(E. K. S. a-r. 1881, lhk 48).

§16. Lapse sündimine.

Pärast lapse sündimist tõstab ämmamoor lapse kolm korda üles, üteldes: „Tule, Rõugutaja, tõsta laste!" (D. E. abergl. Gebr., lk. 49). Kui poeglaps sünnib, siis pandavat ta rätikusse, või jälle laotatavat sünnitaja voodi ette hulk hõberublasid, — siis saavat sellest lapsest rumulus inimene (Fisaku). Ka pandud poeglaps ema särgi sisse, et ta varakult ja õnnelikult leidaks abiellu, või lastakse isa püksirihest läbi, et isa oma jõuga ei jõlgaks. Samal põhjusel, s.o. et tütarlaps ruttu mehele saaks, pannakse ta isa särgi piidse või lastakse läbi isa püksisaare (laialt tuntud). Et tütarlapsel palju austajaid oleks, sellens lastavat teda läbi tõnu rangide. Et poisile tüdrukud järele jooksens, sellens lastavat poiss läbi mära rangide (Põltsamaa). Et abiellumise küsimusel oma suur tähtsus on, näitavad juba eespool-toodud näited. Et neid kombeid nii palju on, siis on neid võimatu kõiki siinkohal kirjeldada.

Peale lapse sündimist peab tegema isa lapse pea alla ja rindade peale ristikesi, — muidu vahetab vanapagan lapse ära. Kui aga vanapagan on lapse juba ära vahetanud, mis enne

ristimist võib sündida, siis pandi laps leivalabida peale ja tõsteti see ühes lapsega küdeva ahju suu ette, öeldes: "Viskan, viskan ahju, Kahju mul ei ole," siis toob vanapagan vahetatud lapse tagasi, kartes, et tema laps ahju visatakse (Viisaku).

Kohe pärast lapse sündimist võetakse verd lapse naba küljest ja pannakse lapse palge peale; siis saab lapsest prisne, tubli ja tuger inimene (Amblа). Kui ahju visatakse sorla lapse sündimise ajal (muda tõnji mata peab tegema — ohvrims abitöojatele), ei jää laps ialgi kärnatõppe (Praastu).

Kui laps kõhuli sünnib, sureb ta ära (Audru). Kannab vanamoor lapse sündimise ajal sütt põues, punetab elualg selle inimese nina, kelle sündimise juures vanamoor tallitab.

Sündimispäeva järele arvati võidavat ette ütelda ime inimese iseloomu ja ka elujärge. Nii pidi ühe variatsiooni järgi olema pühapäeval sündinud — püüdja, esmaspäeval — eder, teisipäeval — tegev, keskнädalal- kehv, neljapäeval — nirakas, reede — riikas või riiakas, laupäeval — laisk (F. Lilloja). Teise variatsiooni järgi — esmaspäeval sündinud laps on virk, laupäeval sündinud poisist saab aidamees, pühapäeval

jumala teenistuse ajal sündinud lapsest — nõid (Audru).

Maja lastele aga, kui need küsinud, kust laps saadud, vastanud ämmamoor, et tema selle toonud jõest, kaerust, soost; olevat nutmist kuulnud ja lapse leidnud nmg nendele koida toonud, sest et neil väikene puudunud (Põrumaalt). Piimast ajal aga ütteldakse lastele, et tavnekurg on väikese lapse toonud. Arvatavasti on siin tegemist sarnase nõjiga.

§ 17. Nabanõõr.

Nabanõõr seoti alati enne lähilõikamist kahest kohast kinni. Paeglapsel seotud nabanõõr ehk nabavars, nagu teda ka nimetatakse, ükskõik missuguse villase lõngaga ja linase nõiga kinni. Kuid tütarlapsel seotud ta punase villase lõngaga ja punase linase nõiga kõvaste kinni, et laps verest kuivaks ei jooxeks (Kursi). Nabanõõri kinni kõitmiseks võetud naiste või otsast kolm iseväri lõnga ja valge niit. Lõngad on tõmmatud kõigu katki, ükskõik kui pikad juhtunud (Kursi). Nabavars peab kõvaste kinni seotud olema: siis saab kõva inimene (Kursi).

Kui nabanõõr on kinni seotud ja laps põrandale õlgede peale pandud, asetatakse nabanõõri alla kirvevars. Ämmamoor küsib, nuga peos hoides, kolm korda: „Kas ma raiun?" mille peale lapse ema vastab: „Raiu!" Kolmanda vastuse peale löökab ta nabavarre katki. Umbes 30-40 aastat tagasi lõigatud poeglapse nabanõõr kirvevarre või hõõrli peal noaga katki, et lapsest mestermees saaks (Kurs.). Kui poeglapse nabanõõr kirvega katki lõigata, saab tast tuuger mees.

Nabanõõri on lõigatud kas noaga, kääridega või lammasterau-

dadega. Nuga, millega nabanõõri lõigatakse, ei tohi mitte ära pesta, vaid peab vähemalt nädal aega naise sängis koti all olema, — siis ei hakka haigused naisele ega lapsele külge (Kurs.).

Nabavarre otsa pandud puhta nartsuprosse, tehtud rist alla, teine peale ning seotud siidiniidiga kindru külge kinni, et väimased ehk pürami sed tagasi ei läheks (Kurs.).

Kui nabanõõr on juhtunud ümber kaela olema, siis tähendab see poeglapsele halba, nimelt peab ta sõduriks minema, tüdarlapsele aga viitab: saab palju hõbe kaela ehteid (Kurs.).

Nabanõõri otsa, mis iseenesest mõne päeva pärast ära kukub, hoitakse kuival kohal karbi sees alal või pannakse nartsu sisse ja seotakse kaela külge kaitsecabinõuna kabetuse vastu. Nabanõõr pandud ka hobusesõime, et lapsest saaks hea hobusekasvataja, tüttarlapse oma aga lehma sõime, et saaks hea lehmapõrdaja (Kursi).

§18. Päramised.

Päraniste sünnitamine tekitab tihti raskusi. On isegi vastustes juhuseid üles antud, kus päramised ehk vũmaseid alles teisel päeval ilmale šũnnivad (Põltsamaa). Kui päramised ise ei taha sündida, šüs venitatakse või kistakse nabanõõri, et sellega šüs vũmaseid välja kiskuda. Kõi on selle jures pigistatud kõhtu või kõlega muljutud kõhu peale (Kursi).

Väga tähtis abinõu päramiste sünnitamiseks on pudelisse puhumine, kusjuures sünnitaja, kui ta põlvili asub, end väke ettepoole kummardab (vildzelt tuntud). Ka on sõrm kolm korda kuiva pistetud, et sellega läkastust sünnitada, sest siis tõmbuvad kõhumuskled

pingule – ja see aitab päramisi
sinnitada (Kursi).

Kui aga päramised vinnas
ometi on õnnelikult ilmale sündi-
nud, siis pestakse nad kõige pealt
puhtaks. Peale selle asetatakse pära-
mised puhta linase lapi sisse,
mng nabanöör keeratakse ilusti keskele.
Mida lähedamalt on päramised
ühes nabanöörega nartsusse aseta-
tud, seda ilusamad silmad saavat
laps (Helme). Päramiste peale süjs-
tatakse soola, kraabitakse hõbedat
hõberublalt; mõnel pool pannakse
päramiste alla ja peale teki hõberubla
või hõbe prees. Kõige selle peale
tõhakse kolm ristimärki ja nartsu
mässitakse kinni (täldiselt tuntud).
Mõnel pool arvatakse, et nartsu
kinni pannes ei tohi sõlme teha,
sest sõlm alla vanapagast (Põlva).
Sellele järgneb päramiste matmine.
Matuse paikadeks valitakse mõtme-
sugused kohad. Päramised paiguta-
takse koimbri lõunapoolse nurga
lähedale põranda alla maa sisse
või kivi peale olevasse mulda, kus-
juures päramiste peale pannakse
kivi, et kas neid kätte ei saaks.
Tseäranis peetakse silmas, et koht,
kuhu võmmased paigutatakse, kuiv
oleks ning et mingi loom sinna

ligi ei pääsenud. Seda võime tehakse
tänapäevani, kartes, et kui võmasid
ei ole korralikult ega varjulisse
kohta paigutatud, siis jäävat lingi-
mata haigeks kas ema või laps.
Selle tõenduseks räägitakse, et on
olnud juhtumisi, kus päramised
pole korralikult maha maetud,
ja selle tagajärjeks olnud siis naise
haigeks jäämine. Otsitud ta vima-
sed üles ja maetud korraliku kom-
be järele, siis saanud naine terveks.
Olla isegi surmajuhtumisi ette
tulnud, sellepärast et päramised
hooletult maa peale jäetud (Kurs).
Päramisi matles tuleb enne nulla-

pealepanemist 3 ristimärki peale
teha ja „Issameie" lugeda. Alles
siis loetakse päramised korralikult
maetuks (Kurs).

On komberis, et tütarlapse
sündimise korral päramised välise
kambri nurga paku alla maa sisse
maetakse, kirjeldatud kombe järele,
sest siis saavat tütar rutlu (rikkale mehele).
Päramisi on maetud isegi lam-
mastelauta sõnniku alla maa
sisse kristliku kombe järele, et
emale ega lapsele viga ei sünniks.

Mõnel pool vaadatakse pära-
miste kui lapse ühe osa peale. Sellepärast peavad isa ja ämmaemand

matma pöranmised sünnuseda kristliku kombe järele (Kurss). Päranmisi on maetud ka seda mõne suurema puu alla (Põltsamaa).

§ 19. Lapse esimene pesuvesi.

Lapse esimesel pesuveel ja esimesel kordsel pesemisel arvati õige suur tähtsus olevat. Seda silmas pidades on ülespeatud terve rida nõudeid, millele peab esimene pesuvesi vastama.

Esimene pesuvesi tuodi Pariskult kaevast, kusjuures tuuja selle järgi pidi valvama, et pang käes ei lonsuks ja et ta kaevust ühe tõmbega välja tuleks, sest siis ei sünnivat lapsel pea kõõma. Pesuvett tuues ei tohi pange nii lonsutada, et vett maha langeks, sest selle tagajärjel hauavat laps oksendama ja kisendama. Ka patta vett soenema pannes ei tohi ühtegi tilka plüüdi peale tilgutada, sest siis sünnivat lapsel ihu katki, ohatama (Põltsamaa). Pesuvett on kumatud läbi sõela (Simuna).

Pesuvesi soendati puhtas rüstas ja last pesti puhtas vannis (Koeru). Pesuvett tohtis ainult ämma-

noor soendadad (Kullamaa). Lapse pesuvesi ei tohi liiga kuum olla: süs ämmad lapse ihule vistrikud. Harilik lapse pesuvee soojus olgu lüpsetud lehma rõõsa piima soojus. Pesuvee soojust katsuti küünarnukiga, sest et kraadi klaasi selleks ei tarvitatud. Kuid vett ei tohi lasta keema minna, sest siis kasvavat lapsele viletsad juuksed. (Kursi jõteni)

Pesuvee kulkad vanni peale panema hõbe-preesi, -sõrmuse või hõbelusika; on hää pesuvette panna ka kolm tulist sütt: siis ei hakka „inetsüs" ehk „kuri silm" peale. Tihtis pannakse pesuvette hõberaha — siis ei jää ämmamooril silmad haigeks. Hõberaha sai ämmamoor omale. Pesuvette võetud ka kolm korda näpuga soola; kuiol soolaga käidud peale selle veel kolm korda vastupäeva ringi ümber vanni, raputatud soola ka üle lapse ja üle vanni ääre põrandale maha. Seda on tehtud selleks, et lapsele maaaluseid või mõnda muud nahahaigust külge ei hakkaks. Ka on pesuvee sisse pandud suur nõel, et laps hästi terane kasvaks (Põltsamaa).

Last on esimest korda pestud toas mullase põranda peal vannis. Mõnel pool on pestud last esmest korrast ka rehetoas ahju peal, või saunas

laval. Samal kohal tuli pesta ka järgneraid lapsi. Kus last pestakse, sinna kohta loetakse „Issameie" sõna, et lapsest kõikvõimalikud õnnetusi ära hoida (üldiselt teatud).

Pesemisele viidi poeglast naisterahva sõrgi või undruku sees, tütarlast — meesterahva sõrgi sees. Pesemisviies ei tohi last põlle sees kanda, iseäranis tütarlast, sest siis läheb ta ülekäte, sohiks jm. (Helme).

Last pesti harilikult vannis seebi ja villase riide lapiga. Kui last pestakse, võetakse tema jalust kinni ja raputatakse, sest arvatakse, et sel teel kõik harkus päha kogunek,

või võetakse jalust kinni, tõstetakse vastu sauna lage ja viheldakse seejuures last tagumiku peale. Sama on aga hästi teatmeis võetud (D. E. abergl Gebräuche, lhk. 54-55). Lapse pesemisel öeldu-gusel öeldi: „Tule appi, Rõugutaja!" (D. E. abergl Geb., lhk 53).

Ka pesuvee äravisatamisel oli oma tähtsus. Lapse esimest pesuvett ei tohitud kunagi ega eha kätte, s.o. pärastle visata, sest siis läheb lapse kõht lahti ning laps hakkab rohelist tegema (Kursi). Teiselt poolt näeme, et pesuvett visatud kas õhtul või hommikul enne päikesetõusu, et kunst saab lapsele kaitseja. Pesuvee põhja poole külge

viskamisega arvati ära hoida lapsest põhjatumlega tulevaid nõidusi (J. E. abergl. Gebr., lhk 57). Esimene pesuvesi peab rohkem kõrvalisse kohta viskama, kus mitte keegi ei saa üle käia; vastasel korral ta saavat lapsest liiga orjameelne inimene (Põltsamaa). Ka tuule kätte ei tohi seda vett viskata, kui tahetakse, et laps tuule rabamise eest kaitstud oleks (Paistu).

Esimene pesuvesi kallatakse mingisugusesse kohta, kuhu elajad ligi ei pääse; siis ei võtvat elajad lapsi (Risti). Teiselt poolt aga soovitati viskata see pesuvesi nii lehmalauta, et lapsest hea lehmapidaja saaks, või hobusetalli, — nii samal põhjusel või et lapsel head juuksed kasvaksid (mõnelt poolt). Lammastelauta ei soovitatud pesuvett viskata, sest siis kasvavat lapsele lühikesed juuksed (Tapa).

Kui poeglapse esimest pesuvett katusele viskata, siis kasvab lapsest tark ja nutikas mees. Viskatakse aga tütarlapse esimest pesuvett vastu päeva katusele, kasvab tütarlapsest puhas ning kasin inimene ja ta paistab teistele hästi silma (Simuna). Tütarlapse pesuvett viskatakse vastu tuult (Tarvastu) või nahkhiirja vahele (P.-Jaagupi), et laps ruttu

mehele saaks. Pestakse aga tütarlaps esimesel pesuveega aunaid, kasvab lapsest terase silmaga tüdruk.

Pisatakse lapse esimest pesuvett sõnnikusse, siis ei hanka maasalused ülgi (Põltsamaa). Ka valatakse poiglapse esimene pesuvesi kuuse, tütarlapse oma — õunapuu juurte peale (Kurss).

Lapse esimesele pesijale antakse võlu ja linu kingitusena, et lapsele head juuksed kasvaksid, või et temast hea südamega inimene kasvaks (Ambla).

V. Lapsevoodi aeg.

§ 20. Hügieen lapsevoodi ajal.

Sünnitaja on jäänud lapsevoodi seniks, kuni tervis kosunud. Üldse pole peale sünnitamist suurt aega puhkamiseks olnud. Oldud voodis vahest 2-3-4 päeva ja kohe jälle hariliku töö kasil. Kuid juba järgmiselgi päeval on tulnud üles tõusta, et harilikke talitusi toimetada.

Mõnel pool on olnud kombeks jälta sünnitaja sooned ölgedele sünnitus=

kohale kolmeks päevaks lamama. Peale kolmepäevast lamamist pestakse sünnitajat esimest korda, seejärel üleni, pannakse puhas särk selga ja viiakse elutuppa. Paranemov peab aga särgi, mis sünnitajal sünnituse ajal ja kolme päeva jooksul peale sünnitust seljas oli, üher õlgedega sauna ahjus kohe ära põletama, ja nimelt nii, et keegi ei näeks. Kui aga keegi juhtub seda särki nägema, siis saada sünnitaja kuuridel ära rikutud – valudega ja rohke verega. Et menzisi rikkeminekut ära hoida, tuleb sünnitajat särgi põletamise puhul suitsetada (Põlva).

Raskel tööd ei tohi süüki mitte enne tegema hakata kui kuue nädala pärast, kuna harilikult talitusi majas lapse juures õige tihti juba samal päeval toimetati. Ainult siis kui sünnitus juhtus raskeks aleüna, oldi mõni päev voodis.

Loodevesi ja sünnituse juures väljajooksmud veri kallati looma lauta, et lehma piima andi või lamba villa kasvu suurendada (V. E. abergl. Gebräuche, lhk. 52). Ema raojust puhastati sebimu ja villase lapiga. (mõdiselt tuntud).

Ema esimesens toiduns peale lapse sünnitamist oli harilikult võiga või rasvaga pannil praetud munkileib. Peale selle anti murganaisele kooki,

mõnel pool anti veega keedetud runkijahu-kõrti, mida sünnitaja võis süüa nii palju kui süda igatses. Et veega keedetud runkijahu-kõrdil mitte-suära-tav maitse oli; sellepärast lasti seda süüa, kui palju taheti (Põlva). Mujalt aga antakse sünnitajale kolmel esimesel päeval vähem süüa, kartuses, et kõht muidu suureks läheb (Põlva). Ka määriti mett leiva peale ning anti seda sünnitajale või anti piima-puder. Üldse soovitati juua piima ja süüa piimatoitusid, sest siis tulevat rõsadesse rohkem piima (Sangaste). Peale selle anti joogiks veel pärnaõie-, vaarika- või kummelitee. Soovitati süüa ka

õlle ~~ja~~ leiva puder, — see andvat palju piima. Tegapidi hakkas murganaine jälle harilikke, igapäevaseid toite sõõma, mõnikord varem, teinekord hiljem — kuidas terv ja mure olukord lubas. Sinult rasvast ei antud süüa ega haput juua. Kui murganaine rasvast sõõb, joovseb palju verd (Tartu), kui aga haput joob, siis läheb lapse kõht lahti (Tartu). Ka kapsasuppi pole tohtinud naine süüa, et lapse kõht haigeks ei läheks (Simuna). Samuti oli keelatud heeringa ja igasuguse muu soolase toidu sõõmine. Magedat toitu tohtis naine süüa (Sangaste, Kursi).

Mis rüetesse puutub lapsevoodi rajal, siis selle kohta on õige vähe andmeid mul olemas. Ainult on teada, et lapsevoodi rajal peab nurgapaiksel musta värvi rüüded seljas olema, et „kuri sõlm" mitte hõda ei teeks (Wiedemann, lkn 302).

§ 21. Katsikul käimine ehk pütivõtmine.

Kui laps sündinud, tulevad naised last vaatama. Juhtus esimesena „katsenaesena" vaene inimene olema, saab lapsest vaene inimene; tuleb esimesena rikas — rikas inimene. Vaese tulemul on hea abinõu selle vastu, et lapsest mitte vaene inimene ei saaks, nimelt järgmine: lapse ema peab tiiliajat nähes pahema külje peale pööramа (Trapd).

Oli kuskil omaste või tuttavate juures noortsugu sündinud, siis keetis pereema suure pajatäie tangupuhru, seenord vee asemel piimaga. Pani suure vaagna pudru täis; mis vaagnast järele jäi, seda sõi oma pere. Pudru sisse puuriti suur auk, millesse või sulama pandi. Nii pandi siis vaagen pudruga valgesse rätikusse ja mindi külasse katsikule. Koolu aga sõid lapsed hommikust valget putru ja nimetasid seda tiitepudruks (Jmeru). See juhtus ikka 2. või 3. päeval, mil külanaised tiitsemad

vaatama tulid nmg tõteputru tõid.
Titeputru garneeriti tihti keedetud
munadega, harilikult vie munaga, kus-
juures iiks muna pandi „ilmaki", teised
aga ääre peale. Titeputru antakse
esmalt koerale ja kassile. Siis söövad
lapse vanemad muu putru pealt ja
kõige viimaks söövad teda teised (Hosta-
maa). Mõnel pool on moodus, et tite-
putru ei tohi lapse 120 sünna, sest siis
nsnerat habe valgeks (Amla). Et titi-
putru tihti piitiga on viidud, siis
nimetatakse katsikul käimist lihtsalt
ka „piitsi viimseks" (Emuna, Pärnumaa).

Titepudru asemel tuuakse Võru-
maal ja kd mujal kas munaputru,
kooke või mõnda muud maiustust.
Söögid, mida katsikule minnes enne-
malt viidud, olnud palju lihtsamad
kui nüüdsel ajal. Siis toodud lihasuppi,
tanguputru, piitiga piimd, keedetud
liha, värsket leiba, odra jahust „käkki",
kislat jne (üldiselt). Atimult verekäkki
ei ole tohtinud mürganaisele viia, sest siis
tervivat lapsele palju kärnu ja praisid (Voorust).
Esimese naise toodust antud ka lapsele
veidi suhu (Sangaste), kuna oma osa kõige
pealt alati koerale ja kassile antud,
sest siis ei olevat need selle inimese
peale elus iialgi kurjad ega tiku talle
kallale (Kursi).

Kui mürganaist ruttu vaatama

tullakse ja titeputru tumakse, siis hakkab laps rutemini käima. Seejuures peab tite-ema kohe titeputru maitsema, sest muidu rutemini ta seda teeb, seda rutemini hakkab laps käima (Fraivastu).

§ 22. Kahetamine. Kahetamise ehk kurja silma eest hoidmine.

Vanarahvas uskus, et on inimesi, kelle sõna või kelle silmavaade võib teist inimest „ära kahetada", s.o. inimesele mingit tõbe või pahandust saata. Kui keegi ütleb teise kohta: „Küll on see hea laps," siis peeti seda ärakahetamiseks. Peale kahetamist juhtus ikka nii, et laps enne hea oli, pärast aga kas haigeks jäi või muidu pahuraks muutus (Voltveti).

Kui kuuldi, et keegi teise kohta ütles: „Küll on ilus laps! Küll on ilus ja mõistlik inimene!" — siis arvati seda kohe kahetamiseks. Kahetamissõnadeks arvati veel järgmisi sõnu: „Küll sääb see laps vähe! Küll sääb see inimene vähe!" Tseäraline mõju pidi neil sõnadel siis veel olema, kui neid nagu kurjaga öeldi. Et kahetamishäda ära hoida, katsuti kahetamise mõju kohe sõnadega murda. Kui lapse ema kuulis, et võõras tema last kiitis, ja arvas ta seda kahetamiseks, siis pidi ta alati vastama: „Ära kaheta

last ära!" Ei aidanud need sõnad
mng sai laps ikkagi kahetamishäda,
süs tuli last juba tõsiselt arstida (Koltvets).

Et väikesi lapsi õige kerge
on ära kahetada, iseäranis enne rääkimist,
süs ei tahetud teda külarahvale mitte
näidata. Kui võõras inimene last
kiitnud, süs pole seda sallitud ja on
salaja sosistatud: „Lanu lapse tagu-
otsa"; see olnud mõjus vastus sellens,
et kuri silm ei ole mõjuda saanud (Simuna).
Et väikesi lapsi kahetamise eest hoida,
sellens võetakse mitmesuguseid abinõud
tarvitusele. Nabavarre otsa, mis iseenesest
ära kukub, seoti lapsele nartsuisse
mässituna kaela — kaitse-abinõuks kah-

tuse vastu

Väikesele lapsele on alasti-hea
pisikese topi sees jumalavaku ehk
jumalasilla rüüte vahel keha ligidal koidaga.
Jumalavaik on üldiselt tuntud kaitse-
abinõuna kahetuse vastu. 1/3 rästsele
võidud lastest kaitsti kurja silma
vastu jumalavaiguga. Tema sisaldab
ässa foetida't, piruvaiku. Tal on närve-
ergutav või elustav omadus. Osalt selle
omaduse tõttu oli ta kui maagilisens
väeks kadeda silma vastu, sest tema
sissehingamise tagajärjel sai laps elavamaks.
Võrumaal täiendati ässa foetida mõju
elavõõleda mõjuga, kusjuures arvati,
et ta lapse mõistuse peale elustavalt

mõjub. Ristsele vüdavale lapsele ei
pandud aga kunagi elavhõbedat ligi,
küll aga nõiakeldi (D. E. ahegl. Gek. lkx 17-2).
Kurja silma vastu küüakse last laula-
tuse kleidiga (Fallinn) või naalutakse
last pärast ristimist (Kursi).

Umbes 1-2 aasta vanuseid lapsi
hoitakse kurja silma mõju eest järgmi-
selt: Laps võitakse sauna ahju juures
maarjaveega. Kolm korda üle ja viiakse
lavale. Keegi oma inimene viskab leili,
igakordse viskamise järel ütleldes:

Õnneleili, õitseleili,
Karjaleili, kasuleili ...

Siis viheldakse last laval tagasiesi kaas-
või ühepsat tõugu õitsva puu vihaga.

Vihtleja ise aga loeb järgmisi sõnu:

Saakki, saakki, saunakene,
Saakki, sauna leitsikene.
Kudas tibu, nõnda tervis,
Kudas arsti, nõnda abi.
Hundi sabaga vihelda,
Rebase sabaga võida,
Tõbi tulgu, terve mingu,
Kõlmas upsi oodaku,
Rebasele reede,
Jäneselle jalga,
Karule käppa,
Musta linnule mun tõbi;
Kirju linnule kõke surm.
Härjega tulgu, hobustega mingu.

Lellega arvati last täitsa kind-

lustada kahetamise vastu (Kursi).

VI. Lapse hoidmine.

§ 23. Laps.

Last kasvatades seab vanem omale mõtles silme ette kujutise, missuguseks ta oma last suures osas soovib näha. Selle järele tuleb last ka kasvatada ning kõigusugusest vahendeist kombeid ja nõudeid täista, sest mõne komme mittetäitmine võib määratu halvad tagajärjed andal.

Soovib, et laps pehme südamega saaks, siis pidi nurganaine ämmamoorile

villadega maksma (Otepää). Tütarlapsele ei tohtinud toitu suuvardaga, nõelaga ega mingisuguse terariistaga suhu panna, sest siis kaevada tal suur süda. Ka ei tohtinud last enne pekstа, kui ta aasta vanaks on saanud. Aasta vanust last pekstakse esimest korda lepavitsadega, — siis hakkab ta hiinu kartma. Kui aga last varemini pekstakse või muu võisuga, ei karda laps sugugi hiirmu (Põlva). Kõik muleenõrgad, vastuhakkajad, riiakad, samuti ka rõesugused lühjumega lapsed olla inka kuradist ümber vahetatud. Neid on jumalakartmatud ropud vanemad vandudes ja needides sünnitanud või on enne rõstimist lapse juurest ära käinud ja mitte valvsad olnud ega rõstimärgikesi voodi ette teinud või on terariista voodi ääres varjul hoidnud. Kuid öeldakse: „Kuri laps on vanematele jumala viitsaus!"

Ka on tähele pandud, et kui väga ligidalt sugulased paari lähevad, saab mõni laps hull või vigane; mis mõnes aga naugelt paari — saavad lapsed kõik targad (Otepää). Loituse ajal ei tohi kumbki puljus olla, vastasel korral tulevad lollid lapsed (Simuna). Enne aastat ei tohi lapsel juuksesi lõigata — jääb poole aruga (Haljala). Kui lapsele jahuvõtiga pähe lüüakse, siis jääb ta rumalaks ja kutsutakse „jahupea".

Kui lapsel väike pea, saab tast tark; kui suur pea – rumal inimene (Saare). On tütar isa nägu, süs saab tast tark ja rikas inimene (Tapa). Juhtub laps oma sõela pähe panema, jääb ta rumalaks (Sõrve). Laps, kelle nina tatine, on pärast poole tark.

Kui lapsele hammas enne pealepoole kasvab, süs saab temast vaidleja inimene (Tapa), sest tema sõna jääda ikka peale. Väikese lapse igemeid ei tohi näpuga kaeda, – kasvada võivad hambad (Voorust). Lapse suust tulnud hambad visatakse kerisele, öeldes: „Kilk, säh lumhammas, anna mulle raudhammas" (sedasi olen ka 12 lapse ees teinud);

süs kasvavat uued hambad hästi tugevad (Järvamaa). Kui aga väikesele lapsele hambad hilja suhu tulevad, süs elavat ta vanaks. Kui laps end nimepidi nimetab, sureb ta noorelt. Lüga targad lapsed ei ela kaua. Kõrvade ja hani ilmumine kuulutab surma (Pärnu-, Viljandi- ja Järvamaa).

Kui sünnides lapsel käeotsad valged, süs tähendab see, et lapse surma kindaid; on need küünarnukkideni valged – ohukindaid; kui kogu ihu valge, valukindaid, põdeja kindaid (M. J. Eisen, E. uuem mõtol. lk. 156).

Soovitatakse lapsele, et tal suurem saades hea abielu-õnn oleks, süs tehtakse järgmist: Kolmandal päeval peale poeg-

lapse sündimist võtab ämmaemand sõrmest kõhesõrmuse ja pistab lapse sugulõikme sõrmusest kolm korda läbi, et laps abielusse astudes kunagi lapse isaks võiks saada. Tütarlapsel tuba ämmaemand häbeduse-prao peale noaselja kolm risti ja vajutab prao peale kõhesõrmusega kolm korda, et tütarlaps täiealiseks saades „sohiks" ei lähe. (Palamuse)

Ka püütakse lapsi hirmutada, kui nad vastu hakkavad. Kui laps ei lase pead sugeda, öeldakse: „Täid viivad kajusse (kaevu)". Lähevad lapsed kaevu äärele vahtima, öeldakse: „Vänk on kajus, tõmbab sisse". Lõikab laps pühapäeval noaga, öeldakse: „Kiirkupp lõikab kõrva ära, paneb pe paigaus." Tõmmab laps kedagi jalaga, öeldakse: „Jalg kavab pärast surma hauast välja (Järvamaa, Tartumaa). Hakkab laps ninanuuskamise ajal nutma, öeldakse: „Kas panen tati tagasi" (Põltsamaa). Sõrme otsaga ei tohi vett tulde tilgutada: käed minevat kärna (Järvasta); ei tohi tulde sülitada: suu minevat kärna (laialt tuntud); ei tohi sütepeale puhuda: kuusevat õõsi alla (Järvamaa).

Juhtub laps aevastama, siis peab selle lapse ema, isa või mõni muu vanem inimene, kes seda kuuleb, „Aita, Jeesune!" ütlema, — muidu

varastavat või vahetatvat vanapagan lapse ära. Pakub laps surele inimesele mingisugust asja, sūs tuleb asi vastu võtta, laps ise aga ülestõsta ja öelda: „Pikaus! pikaus!“ — sūs kasvab laps suureks (Pärsti). Sõeb laps rumalast peast kellegi jalgade vahe läbi, jääb ta pisikeseks. Et laps kasvama hakkaks, kaalutakse teda 3 neljapäeva õhtut möödunuiaga (margapuuga) (Põstamaa).

Tahetakse, et lapsel suureks saades käed ja jalad külma ei tunneks, sūs peab ta käed ja jalad enne esimest pesemist külma vette kastma. Talve algu peab vesi toas seisma olema, seda ei tohi aga tulel soendada.

Pägu halb on, kui enne-aastase lapse pead soetakse, sest sūs sigib talle suureks saades palju täisid (Tarvastu).

Sõrme-kūüsi ei tohi alla aasta vanusel lapsel lõigata, et lapsest varas ei saaks (Haljala). Et lapsele tedretäheid ei tuleks; ei tohi pesu juurest ilma silmi pesemata ära minna.

§ 24. Lapse imetamine.

Lapsele antud esimesel päeval lahjat kummelisteed (kange kummelitee panevat kuse kimni). Ka lisatud teele ema- või lehmapiima jūrde.

Kummeli-tee asemel on antud ka „nutsu“ imeda. Suus märitakse pehmeks purus suhkru ja leiva tükk või võrleib või leivapuru meega, pannakse linasest rõõdes nartsu sisse ja „nutsu“ ongi valmis. Piimasel ajal lastakse last esimesel päeval magada ja ei anta midagi. Imetamine algab teisel päeval, kui juba emal piima on rinda kogunenud. Lapsele antud mõra alatis, kui laps kisendama ka öösi. Kui emal piima ei olnud, siis otsitud külast naist, kes imetaks. Piimase mitteleidmise korral antud lahjat kummelitee lehmapiimaga poolens. Kust Eesti emad imetavad oma lapsi 12l.

Kui emal juhtub rinnas vähe piima olema, siis mimmakse sauna ja lüpstakse vana lunakontsu peale, selle järele suurenb kohe piimasaak (Talitm). On aga nurganaisel pärast sünnitamist lüga palju piima rindades, siis on väga hea ja tervisekss naisele, kui selle ülelügse piima ühs poiglaps välja imeb ja alla neelab. Peiss peab olema alla 14 a. vana, puhta valge näoga ja ühna terve. Ka peab ta esimene poeglaps olema (Jürilt).

Tühja nisa ei tohi lapsel imeda lasta, sest siis räägitakse ära ajal tema peale tühja jutte. Ka vaadatakse hoolega selle järele, et lapsel

esimest korda imeda antakse paremast
mäast: siis saada „parema käe" inimene.
Parem tõrs imemisel ja parem käsi
rüdesse panemisel. Laps imes nii palju
kui tahtis ja tõda imetati alati, kui
ta aga juhtus karjuma.

Kuivõrd tähtis lapsele on ema
piim, seda võime leida Kalevipojast:

Poega imes armupiima
Eide rinnal rohkesesta,
Imes heldusi allikalta
Võimu vetta, venitavat,
Karastavat kasvumärga. (II l. 7.: 626-62

Imemise aeg võis isegi mitme
aasta peale venida:

Eit oli poega imetanud
Armukaisus aastat kolme,
Enne kui rinnalt võõrutas (II l., 7.: 674-676).

Kui laps kolm suurt neljapäeva
oma ema rinda on imenud, siis kasvab
sellest „kahe", kelle sõna kõik räsjad
kahetab (Tarvasta). Iseäranis tütar-
last ei tohi kaua imetada, — muidu
satub ta tühjade juttude alla; kaua
imev poeglaps saab aga suure ja osa-
liseks (Amblа). Mitmel pool imetatakse
lapsi isegi 3–5 aastani. Arvatakse,
et imetamise ajal ei jäädа raske-
jalgseks (Tartu, Sangaste).

Kui lapse võõrutamise aeg käes
on, siis pannakse rinna peale sibulat,
pigi, tõrva jne. mng lapsele õelduse,

et „koll" öösi kallal käinud (Kullamaa).

Võõrutamisaeg on iseäranis tähtis. Mõnel pool võõrutatakse tütarlast noorel kuul, kui kuu juba kolm päeva vana on, sest siis saab tal edaspidi mens kestma aimult kolm päeva. Poeglast võõrutatakse ago täiskuul, sest siis saab pojast täismees oma mõistuse ja olemise poolest (Färtu). Võõrutada ei tohi külmiajal, vaid välja kevade ajal (ka täiskuu ajal), et lapsest saaks täie meelega ja koguja (Sangaste).

Lapse võõrutamisel võetakse võti, raha ja leib, pannakse lapse ette laua peale, et näha, missuguse asja laps võtab. Kui laps võtab raha, saab temast kaupmees, leiva — põllumees, võtme — rikas või aidamees (Hiiumaa).

Kannis varakult hakatakse last juurde toitma. Lapsele antakse peasjalikult seda sama, mis vanemadgi. Ema näris toidu oma suus puruks ja annab siis „nänni" lapsele. Kui lapsele esimest puutru keedetakse, siis peab pudru lõgutusi kepp viie haruline olema, et kuri sitt ei saaks viga teha (Viedemann).

§ 25. Lapse riided.

Peale sündimist pannakse poeglapsele enne särk ümber, tütarlapsele

aga isa särk või lastakse teda isa
püksisreiest 3 korda läbi, et nad suures
saades rutemini abielusse astuksid
(üldiselt tuntud). Ka polglast lastud
läbi isa püksirege, et isa last ära ei
põlgaks (Simuna).

Lapse esimesesse mähkmesse aeti
linased rätikud, vöö ja teen (Põltsamaa).
Laps mähitud harilikku linase rüde mähis-
tesse, nõidetud ümbert naiste võõga, ka
käed nõidetud kinni (Kursi). Esimesed
rüded pidavat vanast rüdest tehtud
olema, siis kasvavat laps hoidlikuks
(Simuna). Kui esimene särk või mähe
on uuest rüdest tehtud, siis saavat
kõva mahaga inimene (Kursi) või taht-
vat eluaeg uusi rüideid mng olevat eeter
(Põltsamaa). Esimene särk tehti vanast
rüdest, enamalt jaolt meesterahva särgi
sabast. Pärastpoole tehtud ka sarje-
mast rüdest jakk (Põltsamaa). Pärvi-
line mütsi pandud lapsele pähe, sis
pidavat ta õnnelikuks saama ja
kaua noor seisma (Simuna). Mõnel
pool ei tohitud lapsele rüideid esmesel
aastal uuest rüdest teha (Haljala),
teisal aga ei ole tohitud lapsele
enne seitsmendat aastat uuest rüdest
särki selga panna (Simuna).

Juba kandmise ajal peab raskejalgne
tundma, nas tal on poeg või tütar.
Kui ta veel selle peale mõtleb, et näiteks

*

poeg sünnib, ja selle juures lapsele esimest rüet õmbleb, mõda peab vanast rüdest tegema, ja sinna paelaga ära kandib, siis sünnib tingimata poeg. Tütarlapsele kanditakse rüded roosa paelaga (Kavasta).

Üldiseks reegliks on võetud, et lapse esimesed mähkmed peavad olema vanast rüdest, esimene särk, esimesed rüded — vanast rüdest, esimesed sukad vanast lõngast, esimesed saapad või kingad — vanast nahast, — siis ei kuluta ta elus palju riiet (üldiselt tähtsad).

§ 26. Lapse puhastamine.

Kui laps oli kolmepäevane, siis viidi teda vihtlema. Vihtlemise ajaks pandi kõik kerisele, et lapsele nõiaviha peale ei hakkaks (Tapa). Mõni päev peale sünnitust, selle järele kuulas sünnitaja tervis korinatas, viheldi nõ-hästi ema kui ka last kuuega määjaus mõsutatud vihaga kuumas ruumis.

Seda tehti sel otstarbel, et mingisugust nahahaigust külge ei hakkaks (Kuusi).

Vihtlemise aegu tuleb laps kolm korda lava alt läbi põsta, et teda ehmatuse eest hoida (Laiuse).

Esimese viha, millega tütarlast

vŏheldi, viis vanamoor teiste nägemata mõsuguse õunapuu juurte peale, mis maitsevaid õunu kasvatas, et tütarlaps noorelt mehele saaks. Nägi aga seda keegi, siis jäi tütarlaps vanaks tüdrukuks. Või võht, millega last esimest korda on võheldud, peidetakse ära, siis pidada lapsele head juukseid kasvama (Tapa). Kuhu sauna viies esimest korda võhaga lüüakse, sealt aiamaa rüided ikka kõige ennemini katki (Tarvastu). Kui lõõtlud võhtlemise ajal kõige esiteolm korda pahema jala alla, siis ei hakkavat nuusi tõbi külge (Tapa).

Kui laps esimest korda sauna viiakse, siis peab temal kõige enne peast võheldama, sest pea on tarkuse allikas ja peab ka kõigele vaeralt ja võetsusele vastu jõudma panna (Tarvastu). Pihtlemisega saavat iseegi lapse elukommete peale mõjuda. Kui last esimest korda võhtlema hakatäi, pidi võhtleja enne, kui ta last võhtlema hakkab, võhaga enese pahema jala peale lööma. Et komme mõjumud laste elukommete peale selles mõttes, et nad suureus saades ei ole hakanud viina jooma (Hiiumaa).

Peale võhtlemist pesti laps puhtaks. Pesemise ajal võeti soola käe sõle, et laps edaspidi kärnatõbe ei saaks (Ambla). Pesuvett välja viies ei tohi

sedd läigitada, — muidu onzendab laps palju (Ambla). Pesuvesi võetakse katuselt, et laps hästi suurens ja nuulsaks kasvaks (Tapa). Kui aga vähemata lapse pesuvesi pärast päeva loojaminekut välja võetakse, siis saab laps mingi haiguse (Viljandi). Üldse on kombeks olnud last hoolsalt, korralikult ja tihti pesta, — siis pole haigusi kunta olnud (Kursi).

Ehm-ajal ei tohi last mitte mähkida, et ehm peale paistab, — muidu tuleb õnnetus, s.o. laps jääb nõgu haigeks või saab muud viga (Tapa).

Haudumise ärahoidmiseks panolud naela alla ja reie vahele koipuru, kartulitärklist, jahu, rüdehelbeid, mida vanad linased rüde pealt kaabitud jne. (Kursi).

§ 27. Harjaste võtmine.

Varsti pärast sündimist tuleb lapsel harjaseid võtta, mida hariliult pärast lõunat tehakse (Kursi). Pärmist ja peenest jahust tehakse pehme taigen. ja võõtakse laps sellega üleni. Selle järele mähitakse laps üleni niisketesse nartsudesse ja viiakse sooja sauna, mis tihti tarn veel seäralisi sõnu peale loeb. Saunalaval lastakse laps tünn aega nartsudes higistada,

kuni vümaks küllalt arvatakse saavat ja nartsud ümbert ära võetakse (Saarde). Harjaste võtmiseks keedetakse linaseemneid ja selle pudruga määritakse lapse nägu ning pea kokku ja viiakse laps saunalavale vihtlema (Kaarma). Ka võetakse sellens linane või takune riie, kastetakse maarjajää-vee sisse, määritakse laps sellesse riidesse või lastakse riie lapse üle, viiakse laps lavale ehk parsile ja vihtledakse last kerkis (Kursi). Kui lapsel ihu peal harjaseid oli (need võib enamalt jaolt näo ja pea peal kerda), siis suitsetati last seakarvadega (Tõstamaa).

Kui pärast vihtlemist tavatsetakse mustis tükikesi ja rulle täis olnud sün. veeldud: „Sellel lapsel oli palju harjaseid (Põltsamaa). Nüüdsest „harjaste võtmise" tagajärjel arvatakse lapsel kõik vistrikud ja nahaviod kaduvat ja laps jäävat alati terveks (Saarde), ka kapsud kasvavat tugevaks (Simuna). Et harjaste võtmine lapsele hädaohtlik võib olla näeme sellest, et laps nummil parsil vihtlemise ajal on vihtleja käte vahele ära surnud (Tõstamaa).

§ 28. Lapse kŭgud.

Lapse harilikuks magamiskohaks on kŭgu ehk häll. Kŭgud on oma ehituse poolest väga mitmesugused. Päga laialdaselt on tarvitusel kŭgud, mille osad on: võbuna esiner lepalatt ja neljakandiline kast või korv, mis nööridega võbu külge kinnitatud:

Lepavõbu lepitaja,
Haavavõbu aritaja,
Kase võbu karjutaja.

Või Lepalätt lepitaja,
Kuuselatt kasvataja (Põltsamaa).

Ka tooti metsast mõni paindu puu, mis panoli lae alla tala ja lae vahele. Seda nimetatigi võbuks. Võbu külge riputati nöörigа mõni kast või korv (Simuna). Kŭgu oli ikka nii asetatud, et ööst võis voodist välja tulemata kŭgutada.

Mõnel pool kinnitati vedru lae külge, kuna vedru külge kast kinnitati, ja kŭgu oligi valmis.

Suvel, töö ajal võeti laps väljale või heinamaale ühes. Kerati pajuntsi kõveraks, pandi lina selle külgi ning riputati ühes lapsega kaselatva küünma (Simuna).

Last magama ümmutades tuli emal tihti laulu või veeretades

Lapse kätkist kõgutada:
Ei ega tallas kätkijalga,
Tallas kätki küürale,
Vilztas laulu väetile
Suiskumise soovituseks.
(Kalevipoeg, II l., 643-46.)

§29. Lapse nutt.

Kui laps alasti nutab, siis peab vana arvamise järele lapsel nutu-taja peal olema, kelle kaela kuri mõne on saatnud. Selle vastu katsutakse mõnel viisil abi leida. Küll katsutakse tuua selle inimese kaela, kes lapsele nututaja saatnud, et nendega last sundida. Käiakse targa juures abi otsimas, pöörakse last kiriga jne. (Saarde).

Ka Kalevipojast leiame loo „noore nutuvõtti jaoks" ule:

Poega puhus nutupilli,
Lõikas kõva lusti pärast,
Karjus kuuda, karjus kaasi,
Nuttis õhtust hommikuni,
Et ei lõpnud tuli toasta,
Säde ei sängisambasta.
Eit lõus abi otsimaie,
Otsis lapse lausujaida,
Noore nutuvõtti jaoda,
Poja suude sulgujaida,
Kiva kinni panijaida
(Kalevipoeg, II l., 647-57).

Nutjaid lapsi arstima nutsutis „lapse-raugutajad" vanadmoorid (d. E. ahelg Gebräuche). Kuulas arstisid last „lapse-raugutajad", lapselausujad või noore nutuvõtijad, ei ole teada.

Arvatakse, et kui laps on sündinud vähmase ilmaga, siis nutab ta palju, on ta aga kuiva ilmaga sündinud, siis on ta rõõmus (Tarvastu). Kui sündinda nutused lapsed siis, kui naine ukse lävel istub (Tarvastu). Tühja kätkit ei tohi küigutada, – siis nutta laps palju (Tõstamaa).

Kui laps palju nutab, tulub teda kaevurakkel margapuuga raadida (Tarvastu). Võeti kui riidi nurgast sambaid ja surõsetati last nendega (Tõstamaa). Kui laps ei maga, vaid ühtepuhku nutab ja kisab, siis on hea (kui see enne ristimist sünnib) siga küpsta ja lapsele seapüüma anda. Ehk tuuakse sea pohmu ja pannakse lapse asemele (Põltsamaa).

VII. Lapse ristimine.

§ 30. Enne ristimist.

Et ristimisele on suur tähtsus antud, seda näeme neist pruukidest ja kommetest, mida me vanarahva juures leiame. Ta on teatav samm lapse elus edasi, nagu verstapost, millest üle saamise järele ka hädaohud, mis last varitsevad, oma jõu poolest ~~enne ristimist ka kõigist~~ nagu nõrgemaks muutuvad. Sellepärast katsutakse last enne ristimist ka kõigist hädaohtudest kõrvale hoida, sest et nende mõju lapse peale enne ristimist iseäranis suur on. Nii ei tohitud ristimata last üksinda tuppa jätta, sest siis kasvada lapsele suur pea või vand kuri viib lapse ära. (Pastu-Kaarli). Ka pirdi lapse juures tuli põlema, muidu „ristitulenk" hüüstavat ja võik sellenk, et muidu tulek vanapagan ja vahetab lapse lepapuust titevastu ümber (mõdizelt teatud).

Mitte üksi vanakurja ei kardetud, vaid ka kurje inimesi, kelle silm inimest alati võib kahetada, ära teha, seda enam aga ristimata last. Sellepärast ei näidatud ristimata last kellelegi. Kui aga vahel tuli last mõnele enne

ristimist määdata, siis võetī kõik-
sugused abinõud tarvituzele, et oleta-
tavat kahetamist hävitada. Ka ei
tohitud sel ajal mingit asja kodust
välja anda, sest ühes sellega antavat
ka lapse õnn ära. Mida varemini ris-
timist toimetatavsi, seda nooremalt
võib tütarlaps loota mehele saada (Liga.
Arvatakse, et kui ristimata lapse käega
raamatu lehti lautida, siis saavat lap-
sest hää õppija (mõdzelt tuntud).

Kui ema peale lapse sündimist
sureb, tulep laps enne ära ristida, kui
ema hauda pannakse. Kui võimalik,
ristitakse laps enne ema suremist, kui
võimalik ei ole, siis kirstu juures (Karksi).

§ 21. Vaderid.

Enne lapse ristimist vaadatī
vaderid valmis. Arvatī, et vaderite hulk
lapse elu paremaks teeb. Vaderite kohta
on vanarahvas õige mitmesugused nõu-
ded üles seadnud, millede mittetäitmine
lapsele edaspidises elus üht või teist
halbust pidi tekitama.

Kõige pealt ei tohtinud naiste-
menseie ajal
rahvas (vaderiks olla, — siis saavat risti-
lapsel punased silmarvered, mina ole-
vat alati latsme ning ristilaps ise
hädine (mõdzelt tuntud). Ka raskejalgset
naisterahvast ei võetud vaderiks, — kar-
deti, et ka lapsele suur kõht kasvab.

Sugugi ei olnud hea, kui lapsel, iseäranis tütarlapsel, kaks imetajat või rasvejalgset vaderiks olid, sest laps longeb siis varakult tühjade jutlustele alla (Farvastu).

Mispärast aga isa ja poeg, ema ja tütar, kaks venda või kaks õde ei tohtinud korraga vaderiks minna, eiolnud mitte teada saanud.

Kes ei ole veel vaderiks olnud, selle kohta öeldakse, et ta on „hobuse makas", millest ta pääseb ristilapse saades. Rahvausu järele oli ta poolvalmis inimene. Sellepärast katsub igaüks enesu ristilapsi saada, sest need avavad talle taeva väravad (M. J. Eisen, E. Mütol. II, lhk 156.).

Pandi rõhku sellegi peale, missugune oli kellelgi esimene ristilaps. Kui meesterahval oli esimene ristilaps tüdruk, siis on sel meesterahval hea naisõnn, kui poeglaps — halb naisõnn. Naisvaderitel vastupidi (üldiselt tuntud).

Kas keegi varsti vaderiks saab, seda näeb sellest, kui naisterahval unetuku hånd on kahekorra üles läinud, meesterahval aga palitu saba.

Vanarahvas ei jätnud eksimud naisterahvaid hätta, vaid töötas naisterahvale, kes sohilapsele vaderiks läheb, hea lambaõnne, meesterahvale aga hobuseõnne. Tuleb aga sellens korraks kas lambaraamad või hobusevaljad liigi võtta.

§ 32. Ristsele viimine.

Ristsele viiakse laps kas pühapäeval või neljapäeval. Heamulega lasti lapsi neljapäeval ja ka esmaspäeval ristida, et nad hästi kosunsid. Reedel ei lastud lapsi ühalgi ristida, või üksi suure hädakorral, arvates, et neil käsi muudu halvasti käib ja nemad tõmmu külle satuvad. Samuti pannakse hoolega tähele, et lapsi mitte sellel päeval ei ristitaks, millal nad on sündinud. Ka hoitakse hoolega selle eest, et lapsi mitte päraast surnud matmist ei ristitaks, sest arvati, et lapsed ei jäävat siis elama, vaid minevat surnule varsti järele. Samuti arvati õnnistuseks, kui ühekorraga ainult tütarlapsi ristida tuuakse, sest vanarahva arvates jäävat need vallalisteks ja saavat väga harva mehele (J. Forselius, lhk. 12).

Kui nüüd ristimise päev oli õnnelikult väljavalitud, siis tulevad vadeviad sel hommikul last ristimisele viima; isturvad seni ~~seni~~ ümberringi lauaäärde, kuni eided lapse riidesse panevad.

Enne riidesse panemist pestakse last veega, millesse mett on pandud. Tütarlapse pesivad viisati ristimisele minnes koheselt mööda jalgu, kui lapsega vankrile istuti jõe kirikut minema hakati, tähendusteks, et rutemini mehele saaks. Seda sama tehakse ka poeglapse

pesuveega, – sis saab laps hästi „turb"- tuger (Tapa). Last rõivutades pannakse või otsa sisse hõberaha ja mässitakse või ta ümber. Ka pannakse jumalavaiku või või rüsete vahele, kõik selleks, et kuri silm ega kahetus peale ei hakkaks. Lapsele pannakse päke ristimismütsike, millesse laulu raamatu leht on pandud (Saarde), sest siis saab lapsest kirjaoskaja. Ämmamoor lõikab lehvast kondilisi kooruksi ja paneb lapse või ja teki vahele, et lapsest eluajal rikas lehvamees saaks (Alatskivi).

Pahel võetakse koera või kassi karvu, pannakse panni peale, võetakse lapse käed ja jalad ristamisi nii siidsetatakse panni kohal, et kahetust ära hoida.

Ristimisele minnes ei anta vaderitele seoja sõõri, et laps suureks saades ei hõigataks (Tarvastu). Piandi hoolega tähele, et keegi vaderitest enne lapse ristimist liha ei sööks, et laps pärast hambavalu ei saaks (J. Forselius, lkx. 14).

Ka vaadati selle järele, et vaderid ristimisele minnes ega ka tulles ei suitsuks, – muidu hakkab laps alla suitsema; ega körtsis käinks, mille tagajärjel lapsest joodik saab (Tarvastu).

§ 33. Ristimisel.

Ristimistalitust ei saanud kuigi muuta; sellepärast on arusaadav, et vanad kombed mitte ristimistalitust enese peale ei ole pöörodud, vaid nähtuste peale, mis sel momendil ette tulevad.

Igal inimesel on oma haldijas. Haldijas tuleb lapsele koht pärast sünnitamist. Vanapagan teab haldija tulekust ja katsub last sellepärast oma lapse vasta ära vahetada, enne kui haldija sundaks keelduda (H. F. Eisen, E. Müt. I, lhk 71). Arvatakse, et vanaisa vaim pojapojas edasi elab. Sellepärast antakse esimesele pojale sageli vana isa nimi. Nüüsama omandab tütarlaps tihti vanaema nime. Järgmiste laste nimede andmisel käidi varemal ajal kalendri tähtpäevade järele: võeti lähema pühaliste nimi. Esimene tütar kutsutakse neitsi lapseks, viimane tuhanoteks, viimane poeg taadi tuhanoteks. Sünnib ometi veel üks laps, hüütakse seda viimseks tuhanoteks. (H. F. Eisen, E. Müütoloogia II, lhk 155). Viimastele lastele pandi kas ema või isa nimi (Wiedemann, lhk. 309). Pannakse pojale isa nimi, elab poeg vanaisa (Rõngu).

Ka arvatakse mõnel pool, et lapse nime tuleb ristijale nii ütelda, et teised seda mitte ei kuule, enne kui ristija enese suust. Sis saavat tütar-

laps kas ilus või praktade juustega poeglaps aga tarn või tuger, nii et nõik imestavad (Pärtu).

Lapsel tehakse näisesõdemed lahti, et lapsest edaspidi usin töötegija saaks (Pärnastu).

Altari juures peab lapse ema tasakesi lapse pead 3 korda vastu altarit löömа ja ütlema: „Targaks, targaks, nii suureks kasvad" (Saare). Teiselt poolt on aga teada, et lapse ema ei tohi lapse ristimist pealt vaadata. Ta peab ristimise ajal laulukaamatut käes hoidma, et lapsest kirjatundja saaks (Järvamaa). Ristimise ajaks pandi laulukaamatu leht ristimistamu või -mütsi alla, et lapsest tarn inimene ja hea laulja saaks (üldiselt tuntud).

Suur tähtsus on selgi, kuidas laps end ristimise ajal üleval peab. Kui laps ristimisvee pähepanemise ajal mutab või karjub, siis ta varsti (S. Jaanipäeval) või saab tast tubli laulja (M. J. Eisen, Eest. Mütol. II, lkn 155). Karjub laps enne ristimist, kardetakse, et ta pea sureb; karjub ta pärast ristimist, tähendab, et talle mitte kokane nõmi antuol (M. J. Eisen, Mütol. II, lkn. 155). On laps ristimise ajal vagune — jääb ta elusse; magab ta aga ristimise ajal, siis saab tast laisk (Otepää) või sureb varsti ära (J. Forselius, lkn. 13). Pirumaal

arvati, et ristimise ajal magav laps on flegmatiline ja võrdega rahul oles, kuna samal ajal karjuv laps suures saades suus riiukunn ja tülinorija on (D. E. abergl. Gebr., lhk. 21).

Kui laps ristimise ajal rüded märjaks teeb või ennast teiseti määrib, siis peab ta täiskasvanult lubamata abielu või tast saab varas (Võru). Et aga eestulevaid kurjusi ära kaotada ja hea poole juhtida, määriti lapsele seda musta hultele (Tarvastu).

Ka pannakse hoolega tähele, kas laps ristimisel pead tõstab, või langeda laseb; tõstmine tähendab elu, langeda laskmine peatset surma (J. Forselius, lhk. 13).

On lapsel sõrk ristimise ajal rahekorra, ajab ta ennast elueajal magamise puhul paljaks (Saarde).

Ristimise ajal peavad vaderid vagusi seisma ja alati lapse peale vaatama. Kui vaderid ringi vahivad, siis kasvavat laps edev või nägevat suures saades palju tonta; vaatavad vaderid aga üle õla, siis saab lapsest kelm (Põltsamaa). Sel ajal ei tohi vaderid nina nuusata, siis ei saa ristilaps korralikuks ega puhtaks (Tarvastu). Samuti ei tohi vaderid ristimise ajal rääkida, sest siis hakkab laps suures saades tihti unes rääkima (J. Forselius, lhk. 14).

Ka ristimisveel oli oma suur

tähtsus. Kui näit. tütarlast selle veega ristitakse, millega poeglast on ristitud, siis kasvab tütarlapsele täiseas habe (Hadrima).

Poeglapse ristimisvesi visatakse mööda toa nurka, et laps vagane oleks, või üle toa harja, et suureks ja kuulsaks meheks kasvaks. Tütarlapse ristimisvesi visatakse mööda seina üles, et kuulsaks saaks (Kursi), või lillepõõsasse, et ilus oleks (Põltsamaa, Paistu). Ka valatakse tütarlapse ristivesi iga nelja taevakaare piirde ja öelakse: „Tulgu siit kosilased, tulgu sealt kosilased!" (Ellistoloogia II). Ristimisvett tuleb tütarlapsele jinud arvata, et ta ruttu mehele saaks (Paistu).

Kui ristsed koolus olid, siis pidi lapsi isa ristimise vett tooma, sest ei tohtinud ta vett maha lausutada, muidu hakkab laps oksendama (Wiedemann, lkn. 308).

§ 34 Peale ristimist.

Kõige esimene asi peale ristimist on palju „aitümasid" saada. Koolus tehakse tiitelerõa, mida kiriskust väljatulles sakstide jagatakse „aitümadõ" saamiseks. Osa leivast viiakse koju kui õnnistatud leib (Saarde). Sellest leivast pannakse lapsele tükikese suhu, et laps targaks inimeseks kasvaks (Wiedemann, lkn. 308).

Kui lapsega ristimiselt tagasi tuldud, siis aetud kohune toa ukse alla. Kui kohune seema jäädes pea alla löönud, siis kardetud, et laps kaua ei ela. Kui aga kohune pea üles tõstnud, siis olnud vanemad väga julged, et laps kauaks elusse jääb.

Last kohuse pealt tuppa tuues pandi ta kohe põrgiti sängi jalgotsi, et ta vanemate vastu alati alandlik ja sõnakuulelik oleks, nmg tehti lapse jalad lahti, et saaks lapsest kärmas ja tõõkas inimene (Tarvastu). Sai tütarlaps ristitud, siis vanemate koolu jõudes pannakse kohe esmult ühs süle täis puid ahju, ahju peale aga visatakse suuad, kindad jne, et lapsest viis ja tõõkas inimene kasvaks (Hiedemann, lhn. 308). Kui esmatavat ristimiselt tuvdud tütarlaps kohe noore poisi sülle ja poeglaps-noore tüdruku sülle, et ta noorelt abiellu heidaks (Tarvastu). Pandi lapsele peale ristimist hõberaha hõlma või voodi, siis leiab ta suures suudes palju raha maast.

Vanemate koju ristimiselt tagasi jõudes võtavad vaderid rullu kuuel seljast, hakkavad laulma ja tantsima, et laps virgaks, kärmeks ja kergejalgseks saaks. Ühtlasi viivad nad vanematele tervisi ristimiselt: „Jumal saatis palju tervist ja käsnis lapse ilusasti üles kasvatada isa, ema rõõmuks ja

suure Jumala auks!" Nende terviste eest antakse vaderitele naturene soola (M. J. Eisen, E. Mütol. II, lhk. 156). Soola toovad külimituga. Ka toodud terve leib, millest iga vader pidanud 3 suutäit sõõma (Nõva). Seda tehtud sel otstarbel, et lapsele head kõvad hambad kasvaksid (Vaivara). Vaderid pandi peale soola sõõmist tihedalt lauda sõõma, et lapsele tihedad hambad tuleksid (Saarde). Sel ajal võõrast õllekannu laualt ära, et lapsest jovdin ei saaks.

Mõnel pool on vaderite jaoks olnud iks kann, mis peale soola ja leiva sõõmist õllega täidetud ja mille nad on pidanud isekeskis tühjaks jooma. Sellejärele pannud igaüks mõne kopikaraha kaussi. Kui poeglaps olnud, siis pandud kann parsile, et laps tugevaks ja priskeks kasvaks; kui aga tütarlaps, siis laud peale, et madal ja paks kasvaks (Nõva). Kõik need kombed sõõmisel ajal on tehtud selleks, et lapsele tulevad head tugevad ja terved hambad. Nii anti sõõma ajal või peale sõõmi hambaraha – hõbedat, et hambad valutu suhu tuleksid (Viljandi). Raha, mis taldriku peale pannakse, peab olema hõberaha. Panevad aga kuigi vaskraha, siis valutavad ristilapsel täiseas hambad (Viljandi).

Peale sõõmist hakkavad vaderid hälli ehtima. Emavaderitel on „hällipaelad"

kaasas, isavaderitel aga hüllivõhud. Kui esimesed paelad üles seatakse, siis lõikavad mesvaderid paelad katki. Peale seda pannakse teised paelad üles, mis aga samuti katki lõigatakse. Kolmandad paelad jäätakse üles. Kui isavaderid hällivõhud üles panevad, siis rajuvad naisvaderid selle katki. Ka teine võib rajutakse katki. Kui kõik on ära seatud ning kast või korv väljast külge kinnitatud, siis panevad emavaderid ise hälli peale (Saarde).

Vaderid peavad varrul endid hästi üleval pidama. Nad ei tohi juua, sest siis saab lapsest joodik (Saarde). Kui vaderid palju laulavad, siis on ka lapsel hea hääl. Kui vaderid ei tantsi, siis laps ei kasva (Avinurme).

Järgmisel päeval peale ristsed lähevad kõik varrulised sauna, kus sünnilapse ristema või ämmaemor peseb tublisti lapse ja vihtlemist vihaga nende valuole eest, mis sünnitaja oli pidanud kannatama. Kõik peavad pestes pea hästi märjaks tegema, et laps ei nutaks (Wiedemann, lhk. 308).

Kui vaderi tuli ristilast vaatama, siis pidi ka alati kingitust kaasa tooma. Kui tavilik ristilapsele kingitust andmine, selle kohta kõneleb rahvas järgmist. Korra põrgus olles ütelnud vaderi ristilast taevas näha: „Oleks ma ristilapsele ometi sibula kinkinud, ta oleks

mind selle pealsetega võinud põrgust välja
kisnuda (Paistu). Kinnida võis, mida aga
keegi tahtis. Kurd enne aastat ei tohtinud
västlapsele muna anda, – muidu tekkisid
talle paised külge (Vaivara).

VIII. Laste haiguste arstimine.

§ 35. Laste haiguste arstimine.

Arvati, et haigus võib kolmel eba-
loomulikul viisil tulla ehk külge hakata.
Kõige esimene võis haigust „maast saada",
teisens võis ta „kurja inimese tehtud"
olla ja kolmandans võis ta „kiimlast,"
„hüest ja „kuradist" tulla. Esimesel
juhusel pidi alati „valgustama", s.o.
hõbedat kraapima ja sellega arstima.
Teisel juhusel otsiti midagi, mis selle
kurja inimese oma on, nagu juukseid,

rüdetükid jne., ja piitsetati sellega
last. Kolmandal juhusel loeti Matt.
raamatust IV peatükki või viidi Tõnnu
ohvrit, kas raha või midagi, mis haige
kohaga rohkem ligidlas ühenduses on, nagu
jalahaiguse korral sunad jne. (Wredemann, lk
379-380).

Kui juhtus laps haigeks jääma
ja ei teatud arvata, kas on ta kahetatud
või on mingi muu põhjus, siis katsuti
teda üldise arstimisviisi järele arstida,
mis pidi iga haiguse peletama. Ainult
siis, kui haigus juba ära tunti, võeti
ka selle kohane arstimine käsile.

Lapse haiguse puhul võtab tark
lapse oma sülle, teeb lapse kehal ja

lõikmete peale spiraaljoone vastu
päeva, peast alates kuni jalani, ja
loeb ühtlasi nõiasõnu.

Kui spiraaljooned tehtud, lüüakse
muna ~~katki~~ puhtasse klaasi või pu-
delisse katki, kallatakse vett peale, lor-
sutatakse ühesuu korda nüriisi ümber,
et iga korraga segu klaasis 9 korda
ringi käib kusjuures jälle loetakse.
Iga korra vaatab tark klaasi segu,
nimelt missuguse kuju võtab enesele
munavalge ja kollane ja kui palju
mullisid peale tõuseb. Neist munasegu
kujudest ja mullidest loeb tark lapse
haiguse iseloomu. Selle järele antakse
se munasegu lapsele sisse; mis üle

jääb, kallatakse nõiasõnu lugedes maha (laialt tuntud). Nõiasõnu aga tark kellelgi ei avaldanud, sest nüüd kui ta need avaldab, kaob temast vägi haigeid terveks teha. Ainult vanaselas avaldab tark oma järeltulijale nõiasõnad (Tartu).

Väga hea ravi rohuks kõigi lastehaiguste vastu on emapiim. Kui lapsel nohu, tuleb rinnapiima ninasse purskuta. On silmad rähmas, pestakse neid rinnapiimaga, ja silmad ei lööd enam rähma jne. (Jüri kih.).

Arvati kindlasti, et kõiksuguste leitud raua tükkidega võib vigast last terveks arstida. Sellepärast korjati hoolega tee pealt kõpla tükid, kümniraua otsad, hobuseraua paled jne. ja pandi kotti. Nüüsugused rauakotte veeti talust tallu, kus ämmamoori ~~või~~ targa abi tarvis läks, mispärast neid ka „ämmamoori arstimisriistadeks" hüüti.

Enne arstimist pandi need „riistad" leigesse vette, võeti sealt siis üksikult välja ja vaadati igaühega kolm korda lapse ihu peale; pärast seda sülitati kolm korda ta peale ja visati sauna põrandale maha. Pärast arstimist korjas vanamoor või tark need jälle kotti kokku ja võttis (kui minema läks, ühes (Rõugest).

Surnu lauda, surnu kaega, sõr-

mega arstiti mitmesuguseid haigusi. Favalisestis silitati ehk vajutati surnu lõkmega haiget kohta, kusjuures ühtlasi palvet avaldati, et surnu hõda ja vaeva enese juurde maa alla võtaks. (M. J. Eisen, Esivanemate ohverdamised III trükk 1922.)

Mõnesuguste haiguste arstimise viisid laserad oletada, et siin tegemist on ohverdamisega. Võtame näituseks soola ahju viskamise, et soolatüükaid ehk käsnu ära kaotada. Paremaks arvati, et hõda / ~~et hõdd~~ kandja ise ohverdaks. „Mõne seõralise haiguse puhul eiarvatu omasti, et hõda kandja ise ohverdamisega Jumalale saaks, vaid tuli tarvis tingimata targa ohverdamisest abi otsida.

Nüsugusel korral pidi abiotsija ohvri ained targa kätte viima ja tarn ohverdas oma teadmise järele (Esivanemate ohverdamised).

Kui lapsukas kukkudes on haiget saanud või tal mingil muul põhjusel mõnest kohast valutab, siis silitati ja paitati haiget kohta, lausudes järgmisi sõnu:

Haranak haigus,
Varesek valu,
Musta linnule mu tõbi;
Koerak kibedat,
Lutikak luuvalu,
Mesi laps saagu terveks.

Neil üldiselt tuntud valuvõtmise sõna-

del oli Eestis maagilise võõgi.

Kui laps haigeks oli jäänud, pi
tahetî ka teada saada, kas saab ta
terveks või sureb ära. Selleks visati vih
mõlega kast võheldud, katusele; jääb la
ülespoole, jääb laps elama; jääb tüüga
sureb ära (Amblof). Kui hommiku haig
lapse riide hända tule peal raputada
ja ta sahiseb, jääb laps elama (Wiedemann Ehs

Kui Rõugutajale peale lapse sün
mist küllalt ohvreid ei antud, siis sureb
laps ära. Kui juba mitu last järjest
oli ära surnud, siis asetati Võrumaal
laps nirstu kummuli, sest siis jäädvad
järgnevad lapsed elama (J. E. aberyl. Jahrbuch
Ehv. 18).

Haigeid arstima kutsuti ikka
ümbruses tuntud tark, kes siis haiget
kõrvsugustele kuntsidele varal arstis. Ülekoo-
lis käimud arstisse pole suurt usku
olnud (Kursi).

§ 36. Pistrikud ja kärnad.

Panarahvas uskus, et kõigist
haigustest ainult pistrikud, kärnad ja
maa-alused nakkavad on. Teiste haigusto
nakkavust ei usutud. Vahest mõjus siin
kaasa ka see asjaolu, et kärna ja maa-
alustesse jäämist tuli õige tihti ette,
mis olenes suuremalt jaolt muidugi
mustusest.

Kui lapsele ihu peale mingisugused vistrikud ilmuvad, siis pestakse last veega, millesse 9x9 tulist sõtt üksikuid on pandud. Kui siis vette pannakse, siis peab tagasi lugema 9-1, kuni 9x9 sõtt vette on pandud. Siis tuleb lugeda veega täidetud aasta peal. Nõuugumne komme on olnud 40 a. tagasi (Kuusi).

Hõbe-rublatükk pannakse taldrikule millesse vett on valatud, ning siis kerstakse. Saab vesi juba tulisem, siis pestakse selle veega kärnu või paisesid (Rannu).

Kui lapsel vistrikud või kõrnad, siis tuuakse terve mõisa maalt kasi otsast tuulepesa, mis ära põletatakse. Tuhk pannakse vette ning seda vett antakse lapsele juua. Sama veega pestakse ka lapse ihu. Ka olla hea abinõu vistrikute vastu, kui neid soolaga hõõrutakse ja sool vastu nende seestes üle õla visata (M. J. Eisen).

Samuti otsitakse vajutajat paiseid mõne asjaga kokku kordi. Asi võidi pärast seda visatele (Kolga-Jaani).

Kui ihu seest vistrikud või noorenaelad — lastel arvati sellepärast palju koeranaelu olevat, et nad lüga palju koertega hullavad (Järvamaa) või et nad koeri petavad (Maarja-Magdaleena) — üles löövad, siis võivad vanamoorid haige selle tarvis, et haigust ära kaotada, õue tee peale, otsivad mõne kivi, sülitavad 3 korda kivi peale ja vajutavad

sellega haiget kohta 3 korda. Peale iga-
kordset vajutamist silitatakse kolm korda
kivi peale. Kivi ise pannakse vanasse
kohta tagasi (Järvamaa). Või otsitakse tee
pealt koht, kus olekõrred risti on, ja
vajutatakse süs selle ristiga. Peale vaju-
tamist pannakse rist jälle maha.
Seda tehakse seepärast, et koerad ina
nina maas muusitades jooksevad mng
süs selle risti või kivi külge puudutavad
Selle järel alevatsi koeramaek nadalnud (Pa

Pillid tekivad lastele ihu peale,
kui pesuvett on tulole tilkunud. Ärritu-
seks võetakse 9 hõõgnuat sütt, visatakse
teemetese järel pesuvette, suhu ka natuke
soola pannakse, mng pestakse sellega
last. Pesuvesi aga visatakse kerisele
(Wiedemann, lhk. 381).

Paisete ja vistrikute arstimisel
lõõb tark 3 korda vihaga jalatalla
alla, öeldes: „Rohi välja! Rohi välja!"
Pärast lõõb haiget kohta (M. J. Eisen, E.
Mütoloog. I, lhk. 19).

§ 37. Maa-alused.

Maa-alusteks nutsutakse haigust,
mille juures ihu peale löövad üles kas
pommikesed – papulae või ka nublakesed
(vesivillikesed), nusjuures nahk väga sü-
geles. Enam jagu urticaria juhuseid

oli tuntud iseka maa-aluste nime all, kuna see nimi antis õige mõtmesugustele nahahaigustele. Kardeti väga, et see haigus külge haaxnab, nng tuletati alats meelde, kust kohalt haige selle tõbe võis saada (Järvamaa). Haigus haakavat mad „hingamiskohtadest", s.o. seal kus surnut on peetud või kus naine on istunud kuuriide ajal (Selle). Ka arvati, et maa-aluseid võidavat sõunast saada (Järvamaa).

Et maa-aluseid ärstida, selleks keedetakse süterelt, millesse pannakse 9 sült ja kolme värvi villase lõnga otsi. Selle veega pürgatakse pead kolm korda vastu päeva ja loetakse sõnu. Pett pritsitakse kolmele, vastu ahjustuld ja veel „tuleristi" ehk „maa hingamiskohale" nust arvati maa-aluseid saadetud olevat (viroliselt tuntud). Või pannakse noortsu sisse ühexsat seltsi viljateri, hõbeda küljest raabitud puru ja soola. Kui selle segnga haiget kohta hõõruda, sülitatagu 3 korda peale ja pürgatagu kolm korda vastu päeva ümber pea. Siis tuleb minna neljapäeva õhtul risteele peale päeva loojamineku ja võtta segu ülle vasaku õla maha nng öelda:

Tere, maa sand,
Tere, maa emand,
Tere, maa neitsi,
Tere, maa kuningas,
Andke minu tervis tagasi!

Lastele tuleb seda võime laste asemel teha.

Pärga hõõru-raviteetaksse maa-aluseid ja ka tervi paiseid, mida maasi saadakse, soolaga, millega haiget kohta kolm korda hõõrutakse, iga korra vahel soolaga ümber pea pöörates. Soola peab sinna kohta viskama, kust haigus saadud, ja ütlema:

Maa isa, mina ema,
Anna mu tervis kätte! (Zelle).

Maa-aluseid varastitakse ka veel järgmiselt: Enne varastamist palutakse:

Maa isakesed,
Maa emakesed,
Maa neitsikesed,
Muru eidekesed,
Anman teile hõbevalget:
Andke valgust vaera vasta,
Andke tervist tõbisele,
Siis ma annan teile tänu.
(Neus, Mythol. und Mag. Lieder, lkn. 75-76).

Seejärel võetakse kas hõbe raha või porces, pööratakse 3 korda pead, vajutatakse 3 korda haige koha peale, kaabitakse noaga hõbedat igasse nurka, tee peale, vajutatakse haiget kohta jälle 3 korda, lausudes: „kust te olete tulnud, sinna minge, ja mina saagu oma tervis kätte (Viedemann, lkn. 412). Lapse asemel peab seda keegi teine tegema.

§ 38. Kirm

On lapsel peab sünolimist kurgulaes ~~on~~ kolm valget täppi, sus nutsutaks seda kirmiks. Sel ajal käivad lapsel krambid peal. Et krambid mitte ei tuleks, peab kurgulaes asuvast kolmest läätsetera-suurusest täpist ehk vällst kesxmine ära kraatsima. Neid vanamoore, kes seda teha mõistavad, nimetatakse „kirmrikkujateks" (Wiedemann, lhx. 375). Kirmi enese vastu antaksi kas musta kassi või musta kuke verd, või mõlemaid ühekoos (Palamuse). Samuti määritsid kokurgus olevaid täppeid musta kuke verega (Simuna).

Kirmihaigusena loeti ka veel haigust, mis ilmus iga kuu vaheajal peavaluga, palavikuga, oksendamisega. Rinnad ragisevad ning laps lööpsutab ise seejuures-sel on nüüdisaegsel rinnakirmi-haigus. Arstimiseks võeti lapse kurgulaest verd või keedeti sõõgipeedivedelikku (?) ällega ja antii seda haigele juua (Põltsamaa).

Laste krampide vastu olid rõõmsa sõnad: Ära müdan ninji silmad, kaotan kadeda silmad, sihin sii li karvasida, püüan partsi piitsasida. Kaibus kadugu, laul lämmatagu! Mina sõimun sõnaust, mina kaibun kaibust, mina teen last terveks, saadan teiste sarnaseks. Alavi keel, ravi meel! Juma kiisti

etta, jumala rist taha, jumala rist maast taevo. Aamen (Viedemann, lkn. 399).

Kui on lapsel kirm, siis arstitakse seda järgmiselt: võetakse 3 hobuse välja heite tükki ja jõgistatakse igast tükist 3 tilka vett ühe luuskatõve jüüma hulka ja antakse lapsele sisse; terveks saamine olevat siis päris kindel (Tuhala). On väikesel lapsel kirm, siis on suureks abiks, kui hobusel, kes reisult koju tuli, rangid just kaelast võetakse, et nad vaid olevad, ~~ja~~ enne laps neist kolm korda läbi pistetakse.

§ 39. Kahetamise arstimine.

Kahetatuks peeti last, kui ta pasandas, kisendas, kidus oli, ei söönud jne. Kurja silmaga ~~inf~~ Lapse kahetamist arvatakse kurja silmaga inimese tõöks.

Kui lapse kõht oli kahetamise tõttu lahti ja valutas, siis anti arstimiseks juudakaukku sisse. Kõhuvalu vastu aitas ka see, kui korjati sealt tolmu kokku, kus arvati see kuri inimene käinud olevat, kes lapse kahetas, segati see tolm söögi hulka ja anti seda siis haigele süüa. Sitavat vahel seegi, kui seda kurja inimest hurjutada (Tapa).

Kui laps palju nisendas, arvat-
ka seda kahetuseks. Arstimiseks pan-
pada tulise vääviloja põrandale.
Lapsel aga sektati räätsa ümber pea
ja hoiti teda kuuma pajakohal,
kuni ta vait jäänud — siis olnud
lapsega jälle kõik korras (Võnnu).
On lapsel nututaja peal, s.o. kui laps
alati nutab, tuuakse selle nututaja
saatja kaevu ja suitsetatakse nendega
last, käiakse targa mehe juures, ka pühatakse
last kiviga (Saare).

Kui laps kidur — kahetatud, siis
on last viheldud kuivalt ühesugust seltsi
punde ukstest (tehtud) vihaga kolm korda
vana kuu neljapäevast õhtul (Kursi).

Puudub aga lapsel söögi-isu, viidi laps
seamollile ja anti talle teluspiraga
molli kohal süüa (Järvamaa); või jälle
tehti lapsele vanni, millesse pandi 9
hõõgnuat sütt (Tartu); seda viimast
arstimist tarvitatuid iga kahetuse puhul.
Oli laps kidur, siis kaaluti teda marja-
puuga kolme kuu jooksul iga kuu esi-
mesel neljapäeva õhtul noorkuu ajal,
last kuu poole pöörates, sest arvati,
et kuust tuleb tervis. Selle kaalumise
kohta käivad järgmised laulu sõnad:

Mis ma nägemata kaalun,
Tundemata üles tõstan:
Kadunegu kaevu põhja!
Mis ma silma nähes kaalun:

Kasvagu nii kuuske kõrge! (J. Esten. abergl. Gebräuche, lhk. 59-60).

Olnud laps kahetuisest kärnas, süs pandud üks nõu sauna ahju, selle sisse 9 tulist sütt; läbi kerise valatud vesi nõusse ja loetud sealjuures 9 korda „Issameret". Selle veega pesemisest saanud laps terveks (Tapa).

Olnud laps ära imestatud, süs pistetud teda 3 korda redeli pulkade vahelt läbi (Järvamaa); ~~ehk~~ jälle lastud koer 3 korda üle lapse hüpata, — süs saanud laps terveks; ehk otsiti käidavast kohast saapa talla tükke või muud saapa räbalaid, põletati ära ja anti seda tuhka lapsele (Tapa).

On võõra silm lapse ära teinud, kaabitakse raud-teraviistade küljest rauaroostet, segatakse veega ja antakse lapsele juua; süs saab laps pea terveks (Ambla, Sõmerpalu). Korjatakse ka toa pühkmeid kõnnu, põletatakse rehetoa põhjapoodses otsas ja suitsetatakse last seal peal (Simuna). Samal otstarbel kraabitud last kaeru kohal (Tapa); või viidi laps sealautta ja pistetud põhkudesse, kus teda veidi aega lastud olla (Tartu).

On laps imestatud, süs pannakse kerisenõvi vette, laps aga lastakse läbi pahema piirdsõõre ja tilgutatakse seda vett pahema nimimarmuriga laps peale. Või pestakse raudpada puhtaks, tehakse

sta tulel kuumaks, valatakse vett sisse, võetakse tulelt ära ning pannakse sõel kummuli peale. Laps aga pannakse pajast tulevasse aurusse; samal ajal suitsetatakse seda nõmme-liivatõuga (Thymus Serpyllum L.) ning kolme õlekõrrega, mis võetakse põhjapoolt katuse äärest (Wiedemann, lkn. 394).

Sõnad imestamise vastu: „Kes sõnab? mees sõnab! Ma sõnan sõnaja kätte. Kes sõnab? naine sõnab! Ma sõnan sõnaja kätte." Need sõnu peab ema piima peale lugema ning siis lapsele sisse andma (Wiedemann, lkn. 402).

Kadedusest lapsele saadud viga võidavat sellega ära urstida, kui lapse

vihtlemise puhul
9-sa kuumad kivi peale vett tilgutades tossu tehakse (Stranova?)

Ägasugust kahetamist arsti ti järgmiselt: korjati kõrsi kolme ukse alt ja võetakse vana kuu neljapäeva õhtul 9 hõõguvat sütt, lugema hakates 9-st peale kuni üheni ühe hingeõhuga" (lugemise ajal ei tohi hingata, — siis ei ole arstimisel mõju). Need kõrred põletatakse ära ja seda tuhka antakse veega sisse. Äga kui lapsel on mõni väline (naha-) haigus, siis loetakse need sõed vette ja pestakse selle veega last; seda vett kutsutakse: „ühensa sõe vesi (Järvamaa). Kahetamise arstimiseks anti lapsele tuleasemelt süehelbeid nõaotsa-täis (Tisaru).

Kõige paremaks arsti rohuks arvati sõnasd: „Ära kaheta last ära!" Tuli ka vahest ette, et need sõnad ei aidanud ja laps ikka kahetatuks jäi, siis ei aritanud nimu, kui lapse ema korjas metsast kahetuse koldasid", keetis neid pimaga, andis seda pima lapsele juua, või küpsetas kahetuse koldasid leivapätsis ja söötis lapsele seda leiba (Valtvetis).

Kui „anne-koldad", „kahetuse-koldad" ehk kahetuse-rohkud (Lycopodium) kõrkutud, siis visatud sinna vasemale punast lõnga, — seeläbi loodetud taimele suuremat mõju. Seda rohtu tarvitati kahetuse vastu, nii hästi kahetuse ärahoidmiseks kui ka kahetuse varastamiseks. Seda rohtu kutsutakse ka „vana Anne koldadeks"; „vana Anni" olnud vist niisi nõid (Socarde).

Kui arvatakse lapsele haigus nõiutud olevat, aga täpsti mungi haiguse puhul vahtles tark teda lausudes: „Sopp, sopp, soone peale, vihaleher (nõiutud) veere (vere!) peale!" (Eesti Mütol. I, lk. 19).

§ 40. Kõhuhaigused.

Mitte üksi kahetuse tõttu ei jäänud lapse kõht haigeks, vaid ta võis nõivalgusest, s.o. ehavalgusest saadud olla või on ehavalgus lapse peale paistnud. On eha lapse mähkmete peale paistnud,

sün tub laps rohelist. Et häda kõrvaldada, tuleb mähkmed nii üles riputada, et hommikune päike nende peale paistaks (Wiedemann, lhk. 382-383). Ka pannakse 3 pastlaküla ristamisi lapse nartsudesse ning nartsud vasta akent 3 korda ristati ehavalgele kuivama. Või võetakse last põhja poolt toa räästa all peale päeva loojaminekut, öeldes: „Eha, eha, koit, koit, minu laps tuib rohelist (Haljala).

Kui laps haigeks jääb, pasandab või on tal mingi muu viga, siis raabitakse 9 rauа pealt rauа puru, iga rauа pealt 3 korda; pasanduse puhul saab sellist kohe abi. Kõhu lahtioleku puhul pesti last veega, millesse on pleekimata linast lõnga pestud (Wiedemann, lhk. 384).

Arvati, et laps on kõhuhaiguse saamud koivalguselt, siis hoiti laps õhtul palja tagumikuga 3 korda vastu akent, kust koivalge sisse paistab, ja öeldi iga kord: „Koi lahku lapse pe-st." Ku peale selle aknale veel koirohtusõl pannakse, kaob võja (Sõrve). Saaremaal tähendab koivalgus sedasama, mis ehavalgus.

§ 41. Sünnimismärkide ja -vigade arstimine.

Sünnimismärkidest või vigadest, mis oli kõige rohkem tuntud tulekahju-märk-

punane märk lapse ihu peal, mis pidi seda tähendama, et naine kaadmisel ajal tulekahju näbes on omale sinna kohta kõiva löönud. Siis võivad lapsel kõiksugused teised märgid nähtuda (või ihu peal olla), nagu rotimärk, marjamärk (näeb välja nagu mari, millega on raskejalgset visatud), jne. Sündimismärkidest oleks veel nimetada: soldatimärk — väike ristike ninna või käe peal, tähendab, et poeglaps suureks saades sõjaväkke läheb (Rõuge). Futt otsa ees tähendavat suureks eas leseksjäämist. Sündimisviigadeks loetakse kõiksugused ussivead, koeravead, hundivead jne.

Kui lastel mingisugused sündimismärgid küljes on, siis aitavat surnu sõrmega pigistamine, s.o. võetakse surnu sõrm ja sellega pigistatakse sündimismärki (Seljakõla, L.-Nigula). Ka võidakse laps ühes rõlasse, kus juhtus surnu olema, raputatakse surnu pahema käe nimetissõrme 3 korda — ja kohe kaduda märk ära (Kullamaa). Või vajutatakse sündimismärki pleekimata linaseriidega, misda siis surnu jurde kirstu pannakse. Linase riide kõdunemisega kirstus kaob ka sündimismärk (Järvamaa).

Kui lapsel ihu, eäraanis aga näo peal sündimismärgid on, siis peab kohe sama lapse viimasega kolm korda hõõrudes vajutama (sõlidselt tuntud). Seejuures tulla igakord viimase peale puhudes ning iga vajutuse eel haigele kohale parema käe

sõrme otstega pisi ümber teha (Kursi). Ka arstitavat sünolimismärke, mis lapsel ihu või näo peal juhtuvad olema, kolmel neljapäeva õhtul enne rsti mist, kusjuures sündimismärki igakord kolm korda vajutatakse nabavarre otsaga või viimastega (Kursi, Simuna). Peale rsti mist ei aitavat. Mõnel pool on sünolimismärgiol süs ära kadunud, kui nend nabavarre verega määriti (Kursi). Väga häst kaduvat sünolimismärgiol süs ära, kui ema last lakub (Kullamaa).

Tulekahju-märgiol kaduvat süs ära, kui tulekahju süsi vees kustutada ja selle vega tulekahju-märki pesta (Pastu Kaarlist); või kivodi metsast tuleasemele kasvanud sammalt ja vajutati selliga (Simuna). Kas sünolimismärkide arsti mise juures ka sõnu loeti, ei ole teada.

Kõigist sünolimisvigadest oli kõige rohkem tüütud ussiviga. Laps, kellel on ussiviga, keerutada pead, pööritada silmi, limpsata keelt jne.

Kõige mõjuvamaks ussivea ravitsemisel viisiks loeti järgmist. Võetakse ussimatar, sao vedamise kõis mng reha ja viiakse sauna kerisele. Pärnad eided viivad lapse sauna, vihtlevad teda ja pomisevad ise seejuures arusaamatuid sõnu. Pesuvee viskavad iga nelja tuule poole laiali (Jõhvi). Ka pandavat ussimatar, millega kas sama või mngi teine uss maha on löödud kerisele mng visatakse leili, kuna see vesi, mis läbi kerisekivide alju

tilgub, korjatakse ühte rüsta. Selle veega pesti
last enne ristimist (Kursi). Vahel võeti
rehast asnult kolm pulka välja, pandi kappa
ja vheloli last sonnas nende pulkade pealt
(Simuna). Ka pisteti laps kolm korda ussi
mvodu keerdu pandud ohjadest läbi; pärast
pandi ohjad lapse vanni, kus süs last ka
pesti (Lauise). Kui nahk rähm, mida pakstel
sõdemens kontakse, kerra keeratuna vette pan-
nakse ning selle veega last pestakse, siis ka-
dunat ussivaga ära, sest rähm tähendavat
kerra tõmbumud ussi (Kursi). Ka pannakse
lapse vanni pesuvette ussinatar (mõnel pool nõutakse,
et ta peab olema lepapuust) ja pestakse last süs
vannis (Simuna). Ütlevat ka, kui ussinatra
küljest asnult mõni laastuke vanni vette pan-
nng süs last selle veega pestu. Kui aga uss,
mis raskejalgset ehmatas, mahalõõdi ja ära
kurvatati, siis aitavat selle ussikestaga lapse
pesemine väga hästi. Pesta tulevat tule peal.
Ka aitavat tükike ussikesta lapsele sisse (Kursi).
Või keeratakse leivattaignast uss ja pestakse
last selle pealt (Simuna). Need kombed olla prae-
guoi, vegi isna noorte inimeste juures tarvitusel
(Simuna). Kõik need arstimisviisid aidata asnult
enne ristimist (Kursi).

Põiga laialt tuntud oli ka koera- ehk
penitõbi. Kui laps magades kiunub ja koera
moodi nuutsub või koi tasakesi magu hangub,
siis loeti seda koeraveaks (sõltuvalt teatud). Mõnelt
poolt saadud andmetes vahetatakse koera- ja ussi-
vead aga tihti ära. Koera vead raviteemist väljal

läherad asnult detailides lahkuv. Korilikult pannakse laps leivamõha ehk -künа alla tare ehk tõstа läve peale (mõnel pool ka künni-Lainse) nõng asetatakse koer 3 korda üle lapse. Mõnel pool ei pandа last mitte künа alla, vaid lastakse koera 3 korda üle lapse hüpata (ülalnimetatult tuntud). Pärast seda pestavat last koera kuuega (Sõmerpalu). Võetakse ka koera karva ja suitsetatakse nendega last (Võru) või antakse lapsele koera püüma sisse (Rõuge).

On lapsel hundihäda ehk viga, siis, kõõrutab" ta silmi, s.o. vaatab kõõrdi, ühe silmaga ühele, teise silmaga teisele poole; või plaksutab (schnappt) lõugu ja ei saa kunagi söömises (Wiedemann, lhk. 385). Hundivea arstimiseks võidi laps kolm neljapäeva õhtut üne ja hurjutatsi (Võru). See viga näib väga tuttav olema, sest et andmeid selle üle on õige väga kokku tulnud.

Kui laps palju süüa tahab, siis olevat sel hobuse viga. Enne olevat lapse vanemnisi aegu hobuse leiva osa söönud. Arstimiseks tulevat hobust vihelda ja siis sellt vihaga last. Ka arvatakse sama viga sellest tulnud olevat, et enne rasketalgsuse ajal ukse lävel istudes on söönud. Sel viisil tekkinud viga arstitakse nagu koeraviga, s.o. asetatakse laps ukse pani ehk läve peale maha ja lastakse koer 3 korda üle hüpata (Virtsu).

Tuleb vaga ette, et laps imedes suuga hammustab. Selle põhjuseks arvati järgmist: enne olevat enne sünnitamist kapi ukse või kasti kuane vahel midagi söönud. Vea arstimiseks pannakse laps kappi või kasti. Lapseema peab siis kapi ukse või kasti kuane vahel 3 suutäit leiba ära söömа.

Alid väikesel lapsel soolatüükad ehk käsnad,

sūs arvati viga sellest tulevat, et ema kandmise ajal on soola varastamud. Et sel teel tekkimud soolatūkaid ära kaotada, hõõrutakse soolatükigast soolaga. Soola peab pärast seda kõdevasse ahju viskama, ise aga ruttu toast välja jooksma, et mitte ei kuuleks, kui sool ahjus praguseb. Juhtub aga viskaja ise seda kuulama, sūs ei kaduvat soolatūkaid enam eluaeg ära (Viljandi). Õnneõnnetesi soolatūkka carisemise viise, kusjuures juhustel ei vaadata soolatūkka kui sündimisvea peale.

Kui laps sea moodi norsab, tuleb teda searavadega siutsutada (Pärnu).

Ehmatab raskejalgne raskejalgsuse esimese poole ajal, sūs tekib sellest lapsele mingi viga. Juhtub raskejalgne aga kandmise teise poole ajal ehmatama (näiteks hiire on teda vastu sesna muljunud), sūs peab raskejalgset kohe arstima, et lapsel sündimisviga ei tekiks. Selleks võigatakse kolme terve lehe otsast võikesed kasukannikad. Iga kasukannikale tehakse suure nõelaga (pastlanõelaga) kolm auku. Võetakse kolme kanasiruna valged, täpped ja siūakse nad kooreldud ühes kõrvetatud lehe kannikatega ära. Pärlavaat hästi aitama (Kursi).

§ 42. Mitmesuguste laste haiguste arstimine.

Et üksikute haiguste kohta on väheandmeid kokkutulnud, siis olemad kõike ühte peatükki kokku võtnud.

Läätsed ja nõstmed tulevad hari-

lõxult veradel. Läätsed ja nõstmehaiged
hoitakse soojas, ehk küll haiged külma
palurad; kui ei anta neile külma vett juua, vaid
soendatud vett, millel leib sees. Antakse rohuses
keedetud piima, lambiõli ja ka piimõli; ka
kummeli- ja nariskarraõli tee vett. Kui nõstmed
kadumisel tulevad ihu peale, siis jätavad
nad armid järele; kui aga lõpul ihu sisse
lähevad, siis jääb ihu küll rikkumata, aga
nõstmed võivad kuni südameni minna, ja
siis toovad nad surma (Võrumaa); on lapsel
tume rõuged, siis tuleb last toa põhjapoolse
nõiasta all vheldada — ja kohe koorvad rõuged (Hal-
jala); kui leetrid (kõige esmalt (kuuskel pere)
poeglast tabavad, siis on nad healoomulised;
tabavad aga tüdarlast, siis — halvaloomulised
(Wiedemann, lk. 464).

On laps allakusija, siis tuleb rotimahk
ära kõrvetada, ning seda tuhka lapsele sisse
anda (Sõrve); ehk jälle tuleb lapsele söötа
rotipärstud leiba või vihexsa silgu peal. Kiede-
takse kukemuna, küpsetatakse pätsi sees ning
söödetakse lapsele (Sõrve); ehk jälle rohuna
allakusemise vastu antakse seljast võetud ja
kõrvetatud mähkme tuhka (Sõrve). Peksetakse
ka last tuulihaoga (tuulihagu on võts, millega
tuulamissarja alt pruul kõrred õra lõikutakse)
seepangi kohal; siis kaob tal see „vilbus ära (Viljandi).

Kui lapsel sõõja naba jures, siis
valutab naba, mida arstitud järgmiselt:
tõmmatakse noore alt kaabitud naba peale-
ja kohe vähenemud valu (Kurss). On lapsel aga
suur naba, siis tuleb last sängi kohal, pea

alaspidi ja jalust kinni hoides, ripsutada nii 3 korda tedal tagaspidi üle pea viiata, ehk jälle leivalasna (leivalabida) otsaga nabal smuljuda; siis kaduvat viga ära (Sõrve).

Tihtipeale tuleb ette, et laps oksendab; siis võidud ta kaeru juurde ja ripsutatud vitt peale (Tõstamaa). Aga oksendamist, mis sellest tulnud, et kui esimest pesuvett tuues seda loksutatud, arsti tarvis sellega, et viiakse laps kaeru juurde ja pannakse ta selili kaeru-koogu alla ja tilgutatakse 3 tilka vett suhu (Sõrve).

Kui laps „sunutab", tuleb vaskna tapmise noaga 3 korda „konutada" ja selle noa pealt 3 tilka vaskna verd sisse anda; ehk lüüakse kurikaga 3 korda lapsele pähe nõnda et laps kohkuks (Sõrve). Kui aga laps tõlbsti räägib, tuleb tälle vasaraga 3 korda koonu alla lüüa (Sõrve). On lapsel keelekirda kinni, pannakse naisemunne ehk näsiniine (Daphne Mezereum L.) koost lapsele rinnale (Sõrve). Kui laps kolme aasta järele räägima ei hakanud, siis võidi laps lõikaja juurde, kes lapsel valge keele otsa küljes kinni olevat kiidlasoone katki lõikab, — siis saavat laps kohe rääkimisvõimelisens (Pärnu).

Kui lapsel silma veered punased, võetakse pärastiste pealt liiva ja pannakse vette; selle veega tuleb lapse silmi pesta (Helme). On aga lapse silmad räämas, siis pestakse neid oma piimaga (Jüri).

Kõõma kaotatud sel tul, et võetud
kõõmavaid kohti sularaasvaga (Sõrve).

Kui poeglapsel „munad" alid ülisse
paistetanud, siis lasti inimesel, kes karu- või
hundilõha oli söönud, pureda (Võnnust).

Ehk jälle määritakse pehmelt seda kohta
ja öeldakse seejuures taas 3 korda nõus-
tese järel: „Mis sa näid? Näen nüsi.
Näen nõnda, et abi saab. Jumal aidaku."
Peale selle raabitakse natuke puust meiste-
rahva vask- püksinõõbi küljest, segatakse
kriidiga ja antakse lapsele (Wiedemann, lk. 383).

Kui lapsel oli käsi paistetanud
ning ragises, mõnelud lapsega 3 väljapää-
õhtut matuse-aia võrede juurde ja pigistа-
tud nende võredе vahel kätt (Võru).

Kui lapsel krambid peale tulnud,
laotakud kohe must siidirätt üle lapse
ja jäetud sel seniseanaks lapse peale, kuni
krambid on möödunud (Tapa). Ka raalu-
tud last naeru kohal, mis sanuti aidanud (Tartu).

Kui laps õrna kusvab, pannakse kann
vette ja viheldakse last selle vonnase veega (Põltsamaa).

Lapsed niiskstavad hambaid sel
juhusel, kui neil nssiol on. Ussiole vasta
antakse küüslauku, mõda ka puruks tehtult
naba peale pannakse, ehk jälle sadikarohu
(Tanacetum vulgare L.) õisi ja seemneid,
või lehma kapsa (Turritis glabra L.) seemneid
ja ussipuju seemneid (Zetwersamen), mõda
tuuakse apteegist (Wiedemann, lk. 379).

Igal lapsel olevat 8-12 aastani

sagedasti põlvedel sees valu, samal ajal tulevat lastel ka uued hambad suhu. Sel ajal olevat hamba- ja ka põlveklemmvalu loomulik, sest nad kasvavat. Põlvi määritakse siis kasvaga, võiga ja ka lambaõliga (Võru).

Rahututele lastele antakse vaservostet (Grünspan) või jälle peenikesena tehtud klaasi sõsse (Wiedemann, lkn. 378). Kui lapsed palju kisendavad ja vihastavad, võetakse sealt nohalt mad seist, kus härjad on müranud ja kraapinud, nohujuuri ning pekstakse last nende nohujuurtega (Põnastõõ).

On laps haige ja ei teata, mis tal õieti viga on, siis võetakse uksealt mulda, tehakse see kuumaks ja pannakse lapsele rinnale, ja minejal ei jäätulemata (Tapa). Et laps terve oleks ja haigustele vastupanev, kui ta juhtuks haigeks jääma, pannaks ta võiviisest peast lambasõõgi-kuna alla ning lastakse lamba karja 3 korda üle kuna joovsta (Põltsamaa).

———.———

366 327
I
Grünthal, J.
Eesti rahvameditsiin.

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 01034469 7